

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

MAGISTERSKÉ KOMBINOVANÉ STUDIUM

2014–2016

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Laura Hannah Vyoralová

CÍRKEVNÍ PRÁVO- historie a současnost

Praha 2016

Vedoucí diplomové práce:

ThDr. et PhDr. MEZULÁNÍK RADEK Ph.D.

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

MASTER COMBINED

2014-2016

DIPLOMA THESIS

Laura Hannah Vyoralová

CHURCH LAW - HISTORY AND PRESENT

Prague 2016

THE HEAD OF THE MASTER'S THESIS:

ThDr. et PhDr. MEZULÁNÍK RADEK Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená diplomová práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne 12.2.2016

Laura Hannah Vyoralová

Poděkování

Děkuji panu **ThDr. et PhDr. Radku MEZULÁŇÍKOVI** za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování diplomové práce.

Laura Hannah Vyoralová

Anotace

Tématem diplomové práce je problematika církevního práva, jeho historie a současnost. Diplomová práce je rozdělena do osmi logicky uspořádaných celků. První část se zabývá teoretickým základem, jenž vymezuje nejdůležitější pojmy církevního práva. Další část práce je již praktická a zahrnuje zejména problematiku československého církevního práva během meziválečného období. Dále pak církevní právo v době německé okupace a v letech 1955 až 1948. Následuje pak kapitola zabývající se přijetím nových církevních zákonů a problematikou církve a komunismu. Poslední část práce popisuje novodobou historii počínaje rokem 1989 a otázkami církevních restitucí.

Klíčová slova

Církev, demokracie, komunismus, legislativa, náboženství, okupace, právo, restituce, společnost, stát, zákon.

Annotation

The theme of the diploma thesis is the issue of Canon law, its history and its contemporary state. The thesis is divided into eight logically organized parts. The first part deals with the theoretical basis that defines the most important concepts of Canon law. Another part of the thesis is practical, and includes, in particular, the issue of the Czechoslovakian Canon law during the interwar period. Then there is a description of the Canon law at the period of the German occupation in 1955 to 1948. Then there is a chapter dealing with the adoption of the new ecclesiastical laws and issues concerning the church and communism. The last part of the thesis describes the modern history starting from 1989 and issues of the Church restitution.

Keywords

Church, communism, democracy, law, legislation, occupation, religion, the right to restitution, the society, state.

ÚVOD	I
1 DEFINICE ZÁKLADNÍCH POJMŮ	V
2 ČESKOSLOVENSKÉ CÍRKEVNÍ PRÁVO BĚHEM MEZIVÁLEČNÉHO OBDOBÍ	X
3 CÍRKEVNÍ PRÁVO V DOBĚ NĚMECKÉ OKUPACE	XVIII
4 CÍRKEVNÍ PRÁVO V LETECH 1945 AŽ 1948	XXII
5 PŘIJETÍ NOVÝCH CÍRKEVNÍCH ZÁKONŮ	XXV
5.1 Vztah komunistické moci a církví	XXVI
5.2 Eliminace společenského vlivu církví	XXIX
5.3 Tak zvané nové církevní zákony.....	XXXI
5.4 Důsledky přijetí tzv. Nových církevních zákonů.....	XXXIII
5.5 Komunistická moc proti českobratrské církvi evangelické.....	XXXVI
6 CÍRKEVNÍ PRÁVO V OBDOBÍ KOMUNISTICKÉHO REŽIMU	XLI
7 CÍRKEVNÍ PRÁVO PO ROCE 1989	XLVIII
7.1 Nová legislativa demokratického státu	LII
7.2 Církevní autonomie	LVII
7.3 Výuka náboženství na státních školách	LXI
7.4 Církevní školství	LXII
7.5 Církevní nadace	LXIV
7.6 Smlouva mezi českou republikou a svatým stolcem o úpravě vzájemných vztahů	LXV
8 OTÁZKA CÍRKEVNÍCH RESTITUCÍ	LXIX
ZÁVĚR	LXXII
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	LXXIV
SEZNAM ZKRATEK	LXXVIII
SEZNAM GRAFŮ	LXXIX

ÚVOD

Současnou českou společností lze v mezinárodním srovnání považovat za jednu z nejvíce ateistických a bezkonfesijních společností na světě vůbec. Tato skutečnost má své specifické historické, sociální a kulturní příčiny, které sahají nejen před rok 1989, ale i před rok 1948 a dokonce i před rok 1918. Tento fakt však v žádném případě nesmí svádět ke zjednodušenému a ve svém důsledku pak závěru, že církve – a především pak římskokatolická církev – nesehrály ve dvacátém století ve vývoji české společnosti a československého, od roku 1993 pak českého státu žádnou významnější úlohu. Takové konstatování by bylo nesprávné a neobjektivní už jen vzhledem ke křesťanským kořenům české kultury a evropské či západní civilizace obecně.

František Koukolík v kontextu analýzy ateismu a bezkonfesijnosti české společnosti zdůrazňuje, že „... příslušnost k církvi nebo náboženskému hnutí nemusí znamenat, že dotyčný člověk věří v Boha, je religiózní či spirituální nebo respektuje morální pravidla, k nimž ho příslušnost k církvi nebo náboženskému hnutí zavazuje. Pro lidi ne-religiózní platí to samé. Z toho, že jedinec není religiózní, neplyne, že by nutně musel být amorální, podobně jako z toho, že se člověk prohlašuje za věřícího a případně dává najevo svou náboženskou příslušnost, neplyne, že by se vždy choval morálně.“¹

František Koukolík má ve svém konstatování bezpochyby pravdu, zejména pokud jím naznačenou problematiku zkoumáme na úrovni jednotlivce. Ovšem v kontextu celospolečenské perspektivy je možné položit následující otázku: Proč právě pro českou společnost – vyznačující se výrazným ateismem a stejně výraznou bezkonfesijností – je charakteristická vysoká míra prevalence různých negativních sociálních jevů? Je obecně známo, že česká mládež ve srovnání se svými evropskými vrstevníky vyniká v kouření cigaret, konzumaci alkoholu a užívání především konopných drog. Rovněž hraní hazardních her je v České republice rozšířenější více než v jiných evropských zemích. Je mimo jakoukoli pochybnost, že korelace dvou současných jevů – tedy ateismu a bezkonfesijnosti na straně jedné a výrazně rozšířených některých negativních sociálních jevů na straně druhé – ještě nemusí znamenat, že první jevy jsou příčinou druhých, ovšem v zájmu budoucnosti českého

---

¹ KOUKOLÍK, František. *Češi. Proč jsme, kdo jsme – a jak dál?* Praha Galén, 2015. ISBN 978-80-7492-129-2, str. 281

národa a české společnosti je nutné tuto otázku zkoumat. V každém případě pak není vhodné podceňovat nebo dokonce zlehčovat a znevažovat společenský a kulturní význam církví. Církev je nutné naopak považovat za významné opory společnosti a za ochránkyň mnoha tradičních a v současné době zpochybňovaných či relativizovaných hodnot.

V této souvislosti lze připomenout koncept amerického sociologa Thomase F. O'Dea, který považuje společnost za stále pokračující rovnováhu sociálních institucí, které usměřují lidské jednání. Náboženství pak podle zmíněného sociologa „... představuje jednu ze základních forem institucionalizovaného lidského jednání, jehož hlavním cílem je spolupodílet se na udržení rovnováhy celého systému. Význam náboženství spočívá v tom, že poskytuje orientaci na něco, co je mimo svět každodennosti. To umožňuje, aby deprivace a frustrace z tohoto světa byla zažívána s ohledem na toto „mimo“ jako něco smysluplného. Náboženství také poskytuje pocit bezpečí a jistoty prostřednictvím účasti na rituálu, který uvádí jedince do vztahu s „mimosvětským“.“²

S výše uvedeným pak koresponduje i názor Ivana Nového, Aloise Surynka a kol., kteří sice připouštějí, že v mnoha moderních či postindustriálních společnostech význam náboženství ve smyslu univerzální kulturní složky klesá, nicméně současně zdůrazňují, že zůstává zachován minimálně identifikační význam náboženství. Vyjadřuje totiž společné dědictví současných společenství a společnou kulturní zakotvenost v zásadních idejích a hodnotách.³ Církev pak v tomto ohledu fungují jako nositelé těchto idejí a hodnot, kteří jsou schopni je propagovat, vysvětlovat, šířit a případně předávat dalším generacím.

V současné době – psáno v polovině roku 1989 – česká společnost již více než čtvrt století žije a rozvíjí se opět v rámci demokratického právního řádu, který na rozdíl od komunistického a nacistického režimu – deformujících vývoj české společnosti během téměř poloviny minulého století – respektuje lidská a občanská práva, mimo jiné tedy i právo na svobodu víry a náboženského vyznání. Církev, náboženské společnosti a s nimi sympatizující občané se proto těší všem výhodám, které jim poskytuje církevní právo demokratického státu.

---

² VÁCLAVÍK, David. *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-2468-3, str. 11

³ NOVÝ, Ivan. SURYNEK, Alois a kol. *Sociologie pro ekonomy a manažery*. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 978-80-247-1705-0, str. 82

Problematika církevního práva, jeho historie a současnosti, představuje téma předložené práce. Termín církevní právo však může být vykládán v trojím významu. Může totiž znamenat zaprvé kanonické právo, tedy předpisy jednotlivých křesťanských církví, zadruhé konfesní právo, tedy veškeré právo týkající se regulace náboženství, a konečně zatřetí náboženské právo např. ve smyslu islámského práva šaría. Je zřejmé, že celou, právě jen stručně vymezenou oblast církevního práva nemůže předložená práce obsáhnout. Proto je zapotřebí vybrat jednu ze zmíněných oblastí a specifikovat téma práce.

Tématem této práce je problematika historické perspektivy a současné situace církevního práva ve smyslu práva konfesního. Vzhledem k rozsáhlosti této problematiky je nutné ji zúžit na vývoj církevního práva ve smyslu konfesního práva v Československu a České republice, zahrnuje v to i válečné okupační intermezzo, tedy od roku 1918 do současnosti, přičemž předmětem zájmu je právní aspekt vztahu státu a církví. Hlavním cílem této práce je popsat, jak se tento vztah měnil v jednotlivých historických etapách sledovaného období, které jsou vymezeny léty 1918 – 1939 – 1945 – 1948 – 1989 – 1993 – 2015. Dílčím cílem předložené práce pak je zjistit, jak se církevní právo měnilo – jak bylo deformováno – pod vlivem obou totalitních ideologií a režimů dvacátého století a jak bylo transformováno v souvislosti se společenskou demokratickou obnovou, započatou po listopadových událostech roku 1989.

Byť v současné době české církevní právo – ve smyslu práva konfesního – je již právem plně demokratickým, neznamená to, že by již byly vyřešeny všechny problémy pocházející z minulosti. Jeden z nejaktuálnějších, ale současně také nejvýznamnějších problémů představuje otázka restitucí církevního majetku. Proto i této problematice bude v textu práce věnována pozornost.

Teoretické východisko předložené práce spočívá v konstatování, že církve a náboženské společnosti představují nedílné a významné složky občanské společnosti, které zvyšují její stabilitu a angažují se v řadě prospěšných oblastí společenského i kulturního života. Ovšem pro oba totalitní či nedemokratické režimy církve představovaly nepohodlné a potenciálně opoziční organizace, v důsledku čehož se tyto režimy snažily církve pronásledovat, což našlo svůj odraz také v oblasti církevního práva a jeho vývoje. Základní metody výzkumu představuje sekundární analýza odborné literatury, právních norem a dalších relevantních zdrojů, doplněná metodou komparace a deskripce.

TEORETICKÁ ČÁST

1 DEFINICE ZÁKLADNÍCH POJMŮ

Panuje obecná shoda ve vymezení tří základních kulturních kořenů či zdrojů současné evropské civilizace. Tyto kořeny představuje křesťanství, které ovšem vzešlo z monoteistických židovských kořenů, dále pak antická filosofie a konečně antické římské právo, které – jak ve své práci správně a stručně upozorňuje např. Lubomír Mlčoch – byla křesťanstvím přeformulované jako kanonické právo katolické církve.⁴

Miloš Večeřa a kol. pak v této souvislosti upřesňují, že velice významným integrujícím prvkem evropského práva a právní kultury evropských států „... jsou právní principy, jejichž kontinuita se váže na tradici římského práva, kanonického práva, ideály osvícenství a demokratických revolucí a úvahy recentní právní vědy. Posledních několik desetiletí (publikováno v roce 2011 – pozn. aut.) jsme svědky rostoucí role přikládané právním principům. Je to dáno nejen doktrinárními podněty a impulsy právní praxe, ale i procesy globalizace a postupující evropské integrace s evropeizací práva a právních pramenů.⁵

Termín církevní právo neboli latinsky *ius ecclesiasticum* definují např. Jiří Raimund Tretera a Horák Záboj, a to ve dvojím smyslu. Církevní právo ve vlastním slova smyslu představuje právní systém církví, odvětví práva jednotlivých církví, ale také obor právní vědy, který se zabývá vnitřními předpisy různých církví, případně také jejich komparací. V širším slova smyslu pak církevní právo představuje všechny obory právní vědy obsahující náboženský prvek, tedy jednak výše zmíněné právo církevní v užším či vlastním slova smyslu a právo konfesní, tedy státní právo církevní. Církevní právo státní neboli konfesní právo je pak podle výše zmíněných autorů specifické odvětví práva tvořeného státem, které se týká církví a náboženských společností.⁶

---

⁴ MLČOCH, Lubomír. *Ekonomie rodiny v proměnách času, institucí a hodnot*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2323-8, str. 21

⁵ VEČEŘA, Miloš a kol. *Teorie práva v příkladech*. Praha: Wolters Kluwer, 2011. ISBN 978-80-735-7551-9, str. 405

⁶ TRETERA, Jiří Raimund. HORÁK, Záboj. *Slovník církevního práva*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-3614-3, str. 35 – 36

Toto konstatování je podstatné vzhledem k tématu předložené práce. Její zájem se totiž soustředí právě na konfesní právo, které – jak jsme se právě dozvěděli díky upřesnění Jiřího Rajmunda Tretera a Zábaje Horáka – představuje církevní právo v širším slova smyslu.

Pro lepší pochopení dané problematiky bude vhodné doslova citovat Jiřího Rajmunda Tretera, který konstatuje, že „... že zatímco v některých církvích (jde především o církev římskokatolickou – pozn. aut.) je používáno pro jejich právní systémy jak výrazu právo kanonické, tak výrazu právo církevní, v ostatních církvích se používá výlučně výrazu právo církevní. Termínu církevní právo se dnes ve světové literatuře používá jak pro právo jednotlivých církví, tak pro souhrn právních systémů všech církví. V tomto smyslu je nepochybně pojem církevního práva širší než pojem kanonického práva.“⁷

Termín církevní právo ve vlastním či užším slova smyslu se tedy užívá pro souhrnné označení práva jednotlivých církví. Ivo Pospíšil a kol. v této souvislosti upřesňují, že v případě římskokatolické církve a některých dalších církví se hovoří o právu kanonickém. Předpisy přijaté státem, které upravují svobodu náboženského vyznání a postavení církví jsou naproti tomu právem konfesním.⁸ Pro upřesnění lze tedy ještě definovat termín konfesní právo. Jiří Rajmund Tretera a Horák Zábaj konstatují, že konfesní právo představuje takový obor právní vědy, který se zabývá státními a mezinárodněprávními předpisy ohledně postavení náboženských společností a církví. Týkají se však také náboženské svobody jednotlivců. Je označováno také jako státní církevní právo.⁹

Jiří Rajmund Tretera a Zábaj Horák vymezují celkem tři modely konfesněprávního zákonodárství, které se uplatňují v evropských státech. Zaprvé se jedná o model s úpravou převážně individualizovanou, se zaměřením na jednotlivá vyznání, zohledňující jejich specifika, aniž by působila diskriminačně, zadruhé pak o model s úpravou zobecněnou,

---

⁷ TERETERA, Jiří Raimund. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Nakladatelství Jan Krigl, 1997. ISBN 80-902045-2-X, str. 29

⁸ POSPÍŠIL, Ivo. LANGÁŠEK, Tomáš. ŠIMÍČEK, Vojtěch. WAGNEROVÁ, Eliška a kol. *Listina základních práv a svobod. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2012. ISBN 978-80-735-7750-6, str. 407

⁹ TRETERA, Jiří Rajmund. HORÁK, Zábaj. *Slovník církevního práva*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-3614-3, str. 67

zaměřenou na všechna vyznání komplexně, a konečně zatřetí o model s úpravou smíšenou. Zmíněná autorská dvojice tyto modely specifikuje následujícím způsobem.¹⁰

Co se týče prvního modelu, lze konstatovat, že byl v Českých zemích používán až do roku 1948, i když ne vždy tak bylo činěno důsledně. Tento model v Českých zemích charakterizovaly následující zákony: císařský patent č. 41/1861 ř. z., o evangelických církvích, zákon č. 50/1874 ř. z., o zevnitřních (tedy vnějších) poměrech katolické církve, zákon č. 68/1874 ř. z., jenž se týče zákonného uznání společností náboženských, zákon č. 57/1890 ř. z., o vnějších poměrech izraelské náboženské společnosti, zákon č. 159/1912 ř. z., o právních poměrech islámského vyznání ritu hanefitského. V užívání tohoto modelu se zásadně pokračuje v současné době např. v Rakousku.¹¹

Výše zmíněný druhý model je naproti tomu používán od obnovy demokratického politického systému v Československu od roku 1989 a následně pak v České republice od roku 1993. Jedná se o tzv. konfesněprávní zákonodárství zobecněné, které upravuje komplexně poměry všech vyznání existujících na území státu. Z tohoto pojetí vychází oba zákony o církvích vyhlášené v době po pádu komunistického režimu, tedy zákon č. 308/1991 Sbírky a zákon č. 3/2002 Sbírky včetně jeho novelizací. Zásadní výhoda tohoto modelu spočívá ve skutečnosti, že nemůže být podezírán z diskriminačních tendencí. Jeho nevýhodu však naopak představuje skutečnost, že dostatečně nepřihlíží ke specifickým a odchylnostem jednotlivých církví a náboženských společností a k jejich myšlenkové sebereflexi. Podle výše zmíněných autorů tak tento zákon – či přesněji řečeno jeho aplikace – snadno upadne do pokušení tlačit náboženské společnosti a církve do jakési uniformity a tzv. sčítat jablka a hrušky.¹²

A konečně co se týče třetího z výše zmíněných modelů konfesněprávního zákonodárství, které se uplatňují v evropských státech, lze konstatovat, že tento model lze z hlediska

---

¹⁰ TRETERA, Jiří Rajmund. HORÁK, Záboj. *Konfesní právo – Téz e k přednáškám 2013/2014*. (online) Praha: Karlova universita, 2013. Dostupné z WWW: <http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/sml-cr-v.htm>. Citováno dne 20. 10. 2015, str. 10 – 11

¹¹ TRETERA, Jiří Rajmund. HORÁK, Záboj. *Konfesní právo – Téz e k přednáškám 2013/2014*. (online) Praha: Karlova universita, 2013. Dostupné z WWW: <http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/sml-cr-v.htm>. Citováno dne 20. 10. 2015, str. 10 – 11, str. 10

¹² TRETERA, Jiří Rajmund. HORÁK, Záboj. *Konfesní právo – Téz e k přednáškám 2013/2014*. (online) Praha: Karlova universita, 2013. Dostupné z WWW: <http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/sml-cr-v.htm>. Citováno dne 20. 10. 2015, str. 10 – 11, str. 10 – 11

formálního přičítat tomu zákonodárství týkajícího se církví, které v Československu zavedla komunistická diktatura počínaje rokem 1949. Tento model pak v Československu platil až do roku 1990, respektive až do roku 1991, než byl nahrazen novou, demokratickou legislativou.

Problematicke konfesního práva komunistického režimu bude samozřejmě věnována příslušná kapitola předložené práce, ovšem již na tomto místě lze stručně předeslat, že první část této legislativní úpravy, tedy část rámcová, byla obsažena ve dvou komplexně pojatých zákonech o církvích. Jednalo se především o zákon č. 217/1949 Sbírky, o státním úřadu pro věci církevní, který vytvořil základ pro dozor nového státu nad církvemi. Je nutné dodat, že tato právní úprava pak platila i po přechodu tohoto dozoru v roce 1956 na jiné orgány státní správy. Dále se jednalo o zákon č. 218/1949 Sbírky, o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem. Tato legislativní norma byla obecným zákonem týkajícím všech církví působících na území komunistického Československa se státním souhlasem. Ve svém § 14, tedy v rámci tzv. obecné derogační klauzule, zmíněný zákon zrušil v podstatě všechny dosavadní předpisy týkající se církví, aniž by tyto církve výslovně jmenoval. Druhá část legislativní úpravy platící v době československého komunistického režimu pak již byla individualizovaná podle jednotlivých církví či skupin církví, přičemž byla obsažena v prováděcích vládních nařízeních. Jednalo se o tyto legislativní normy: č. 219/1949 Sbírky, o hospodářském zabezpečení církve římskokatolické státem, č. 220/1949 Sbírky, o hospodářském zabezpečení církve československé státem, č. 221/1949 Sbírky, o hospodářském zabezpečení evangelických církví státem, č. 222/1949 Sbírky, o hospodářském zabezpečení církve pravoslavné státem, č. 223/1949 Sbírky, o hospodářském zabezpečení náboženských společností státem, a konečně č. 70/1968 Sbírky, o hospodářském zabezpečení církve řeckokatolické státem.¹³

V rámci textu této kapitoly předložené práce ještě bude vhodné definovat některé další základní pojmy, a to primárně na základě zákona č. 3/2002 Sbírky, o svobodě náboženského

---

¹³ TRETERA, Jiří Rajmund. HORÁK, Záboj. *Konfesní právo – Těze k přednáškám 2013/2014*. (online) Praha: Karlova universita, 2013. Dostupné z WWW: <http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/sml-cr-v.htm>. Citováno dne 20. 10. 2015, str. 10 – 11, str. 10 – 11

vyznání a postavení církví a náboženských společností. Jedná se o tyto pojmy související s tématem předložené práce:¹⁴

- církví a náboženskou společností se podle výše zmíněné legislativní normy primárně míní dobrovolné společenství osob, které se vyznačuje vlastní strukturou, vlastními orgány, vnitřními předpisy, náboženskými obřady, ale také projevy víry. Toto dobrovolné společenství je založené primárně za účelem vyznávání určité náboženské víry, ať již veřejně nebo soukromě, a zejména s tím spojeného shromažďování, bohoslužby, vyučování, duchovní služby a případně také obecně prospěšné činnosti;
- osobou hlásící se k církvi a náboženské společnosti se pak podle tohoto zákona míní taková osoba, která podle svého vlastního přesvědčení a vnitřních předpisů dané církve a náboženské společnosti k ní přináleží;
- sídlem registrované církve a náboženské společnosti, ale také svazu církví a náboženských společností a evidované právnické osoby se pak míní adresa ústředí registrované církve a náboženské společnosti, svazu církví a náboženských společností atd. na území České republiky.

---

¹⁴ Zákon č. 3/2002 Sbírky, o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností, § 2

PRAKTICKÁ ČÁST

2 ČESKOSLOVENSKÉ CÍRKEVNÍ PRÁVO BĚHEM MEZIVÁLEČNÉHO OBDOBÍ

Než bude popsána samotná problematika církevního práva v meziválečném období, je nutné nejprve vymezit vznik církevního manželství. Manželství vzniká svobodným a úplným souhlasným projevem vůle muže a ženy (snoubenců), kteří hodlají vstoupit do manželství, že spolu vstupují do manželství. Sňatečný obřad je veřejný a slavnostní a činí se v přítomnosti dvou svědků. Projeví-li snoubenci vůli, že spolu vstupují do manželství, osobně před orgánem veřejné moci provádějícím sňatečný obřad v přítomnosti matrikáře, tak se jedná o občanský sňatek. Snoubenci se mohou dále rozhodnout, že vstoupí do manželství, osobně před orgánem církve nebo náboženské společnosti oprávněné k tomu podle jiného právního předpisu a potom se jedná o církevní sňatek. Jelikož se diplomová práce zabývá církevním právem, dále bude podrobněji rozebrán církevní sňatek. Manželství se uzavírá tak, že osoba, která jedná za orgán oprávněné církve, položí snoubencům jako oddávající otázku, zda spolu chtějí vstoupit do manželství. Kladnou odpověď obou snoubenců vznikne manželství. Manželství vznikne i jinak, je-li zřejmé, že snoubenci prohlašují svou sňatečnou vůli. Snoubenci při sňatečném obřadu prohlásí, že příjmení jednoho z nich bude jejich příjmením společným, nebo si oba svá příjmení ponechají, nebo příjmení jednoho z nich bude jejich příjmením společným, a ten, jehož příjmení nemá být příjmením společným, bude ke společnému příjmení na druhém místě připojovat své dosavadní příjmení. Pokud je uzavřen církevní sňatek, musí snoubenci nejprve předložit oddávajícímu osvědčení vydané matričním úřadem, v jehož správním obvodu má být manželství uzavřeno. Osvědčení musí obsahovat potvrzení o tom, že snoubenci splnili všechny požadavky stanovené zákonem pro uzavření manželství. Od vydání tohoto osvědčení do sňatečného obřadu nesmí uplynout více než šest měsíců. Byl-li uzavřen církevní sňatek, je oddávající povinen do tří pracovních dnů od uzavření manželství doručit matričnímu úřadu, v jehož správním obvodu bylo manželství uzavřeno, protokol o uzavření manželství. Pokud je uzavřen církevní sňatek, nelze následně uzavřít sňatek občanský. Nyní byl popsán proces uzavírání manželství a následuje problematika církevního práva v meziválečném období Československa.

Meziválečné Československo bylo vybudováno jako demokratický stát a po dvaceti letech své samostatné existence zůstalo posledním demokratickým státem v celém rozsáhlém

prostoru střední, jižní, jihovýchodní a východní Evropy. Demokratický charakter tehdejšího československého státu se nemohl neprojevit také v oblasti církevního práva. Jiří Rajmund Tretera v této souvislosti předesílá, že „... československé právo za demokratické první republiky uvolnilo církve ze státního poručnictví. Poměry v republice byly pro svobodu církví mnohem příznivější (ve srovnání se situací před rokem 1918 – pozn. aut.). Církevní zřízení nekatolických církví byla zahrnována do právního systému Československa (vycházela ve Sbírce zákonů a nařízení a ve věstnících ministerstev) a rovněž formy kanonického práva byly uznávány, přes občasnou snahu některých právních teoretiků je z veřejné právní sféry eliminovat.“¹⁵

Tato svoboda se právě v Českých zemích projevila specifickým způsobem. V etnicky české společnosti totiž již před vypuknutím první světové války silně rezonovaly myšlenky navazující na Palackého koncepci českých dějin jako stýkání a potýkání s němečtvinou a římanstvím¹⁶ a s Masarykovou protikatolickou konceptualizací českých dějin, která poukazovala na údajnou vyšší civilizační vyspělost protestantismu ve srovnání s katolicismem.¹⁷

Mimo jiné i v důsledku výše uvedeného pak české odmítnutí habsburské dynastie a německé kulturní a ekonomické dominance na konci října roku 1918 s sebou přineslo do značné míry i zavrnutí římskokatolické církve a její hierarchie, úzce spojené s habsburským státem. Většina příslušníků českého národa sice i v době samostatného Československa zůstala oficiálně, tedy na základě křtu, členy římskokatolické církve, ovšem, jak upozorňuje např. Dana Hamplová, značná část etnicky české společnosti „... vstřebala nacionalistický pohled na českou reformační minulost a postavila se vůči převážně německo- jazyčné církevní hierarchii.¹⁸ To, co se podle Jiřího Hanuše projevilo během roku 1918 při vzniku samostatného Československa v podobě volání po odmítnutí „Vídne a Říma“ nebo „trůnu

---

¹⁵ TRETERA, Jiří Rajmund. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Nakladatelství Jan Krigl, 1997. ISBN 80-902045-2-X, str. 93

¹⁶ Viz např. HANUŠ, Jiří. *Tradice českého katolicismu ve 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. 2005. ISBN 80-7325-036-5.

¹⁷ NEŠPOR, Zdeněk. VÁCLAVÍK, David. (eds.) *Příručka sociologie náboženství*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-864-2992-2, str. 19 – 60

¹⁸ HAMPLOVÁ, Dana. *Náboženství v české společnosti na prahu 3. tisíciletí*. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2244-6, str. 24

a oltáře“, představovalo výsledek dlouhodobějšího procesu vytváření obrazu národního nepřítel, kterému byl v případě Vídně připisován politický útlak a v případě Říma pak útlak náboženský.¹⁹

Již během prvních let existence samostatného Československa proto podle Dany Hamplové mezi českou populací došlo k tak výrazným náboženským změnám, že „... v tehdejší Evropě neměly obdoby. Během prvních tří let nezávislosti, tj. do prvního československého sčítání lidu, katolickou církev opustil více než jeden milion Čechů a podobný (i když slabší) proces se objevil i před druhým censem v roce 1930. Část z odcházejících katolíků sice přešla k liberálnější Církvi československé (husitské), polovina z nich se však přesunula do kategorie „bez vyznání“.“²⁰ Tuto skutečnost je nutné považovat za jednu z příčin současné české bezkonfesijnosti a také současného ateismu.

Přesto však ze strany Apoštolského stolce, tedy ze strany Vatikánu, byl nový československý stát relativně rychle diplomaticky uznán, což mělo nemalý význam pro mezinárodní prestiž Československa. V této souvislosti také došlo k potřebné výměně arcibiskupů v Českých zemích a ke jmenování nových – etnicky slovenských – biskupů do čela téměř všech diecézí na Slovensku.²¹

Vzhledem k výše uvedenému proto možná poněkud překvapí informace, že pro konfesní právo samostatného Československa mělo zásadní význam převzetí rakouského – v případě Českých zemí – a uherského – v případě Slovenska a Podkarpatské Rusi – konfesního práva československým právním řádem v roce 1918. Tento jev je obecně označován jako recepce práva.²²

Československá ústava – zpočátku se jednalo pouze o prozatímní ústavu – poskytovala československému církevnímu právu – ve smyslu práva konfesního – nezbytný legislativní

---

¹⁹ HANUŠ, Jiří. *Tradice českého katolicismu ve 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. 2005. ISBN 80-7325-036-5, str. 33

²⁰ HAMPLOVÁ, Dana. *Náboženství v české společnosti na prahu 3. tisíciletí*. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2244-6, str. 24

²¹ TRETERA, Jiří Raimund. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Nakladatelství Jan Krigl, 1997. ISBN 80-902045-2-X, str. 93

²² TRETERA, Jiří Raimund. HORÁK, Záboj. *Slovník církevního práva*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-3614-3, str. 112

rámec. Na tomto místě je proto nutné upozornit na význam dalších legislativních norem. Již prostřednictvím zákona č. 111/1919 Sbírky bylo doplněno ustanovení § 303 trestního zákona, tedy zákona č. 117/1852 ř. z., o urážkách náboženství a proti zneužívání duchovenského úřadu v politické oblasti. Na základě zákona č. 320/1919 Sbírky, o obřadnostech smlouvy manželské, rozluce a překážkách manželství byla pro všechny obyvatele meziválečného Československa zavedena svoboda výběru mezi civilním a církevním sňatkem, ovšem se zachováním právní závaznosti v obou případech. Jednalo se o tzv. fakultativnost formy uzavření manželství. Dále pak lze zmínit, že do života církví v tehdejší Československu zasáhla také pozemková reforma, realizovaná na základě tzv. záborového zákona, tedy zákona č. 215/1919 Sbírky. V důsledku realizace meziválečné pozemkové reformy došlo k vcelku výraznému snížení pozemkového fondu církví, zejména pak církve římskokatolické, v Českých zemích, a to o 16 %.²³

Pro vztah státu a církví v meziválečném období a pro celou oblast církevního práva měla normativní a zásadní význam československá ústava z roku 1920. Tato ústavní listina totiž zajistila československým občanům svobodu svědomí a vyznání a také kodifikovala rovnoprávnost všech náboženských vyznání před zákonem. Této oblasti se konkrétně věnovaly paragrafy 121 až 125. V této souvislosti lze citovat znění zmíněných paragrafů ústavy Československé republiky z roku 1920, které stanovily následující:²⁴

- § 121 Svoboda svědomí a vyznání jest zaručena.
- § 122 Všichni obyvatelé republiky Československé mají v stejných mezích jako státní občané republiky Československé právo vykonávati veřejně i soukromě jakékoli vyznání, náboženství nebo víru, pokud výkon ten není v neshodě s veřejným pořádkem a řádem nebo s dobrými mravy.
- § 123 Nikdo nesmí býti ani přímo ani nepřímo nucen k účasti na jakémkoli náboženském úkonu s výhradou práv plynoucích z moci otcovské nebo poručenské.
- § 124 Všecka náboženská vyznání jsou si před zákonem rovna.
- § 125 Vykonávati určité náboženské úkony může býti zakázáno, odporují-li veřejnému pořádku nebo veřejné mravnosti.

---

²³ TRETERA, Jiří Rajmund. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Nakladatelství Jan Krigl, 1997. ISBN 80-902045-2-X, str. 93

²⁴ Zákon č. 121/1920 Sb. Národního shromáždění, kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky, § 121 až 125

Po přijetí výše zmíněné československé ústavy následovaly další dílčí legislativní normy, které upravovaly vztah mezi státem a církvemi a které tomuto vztahu dávaly demokratický charakter.

V rámci prostředí náboženské svobody zajištění ústavním pořádkem demokratického Československa docházelo ke konstituování církví či případně náboženských společností na národnostním podkladě. Tento jev – specifický právě pro meziválečné Československo – byl zmíněn již výše v úvodu této kapitoly předložené práce. Na tomto místě lze doplnit, že vedle vzniku Církve československé (husitské) byl dalším příkladem konstituování náboženských společností na nacionálním základě vývoj Českobratrské církve evangelické – jejíž církevní zřízení bylo vyhlášeno pod č. 625/1919 Sbírky, č. 64/1922 Sbírky, nové zřízení pak pod č. 155/1931 Sbírky – a Německé evangelické církve v Čechách, na Moravě a ve Slezsku – jejíž církevní zřízení bylo vyhlášeno pod č. 79/1923 Sbírky a č. 209/1924 Sbírky – z původní společné církve evangelické vyznání augsburského a helvetského.²⁵

V rámci této kapitoly je nutné zdůraznit také význam další legislativní normy, kterou představuje zákon č. 96/1925 Sbírky, o vzájemných poměrech náboženských vyznání. Jiří Raimund Tretera konstatuje, že tento československý „... zákon nově upravil uznávání členství v církvích, přestupování z jedné do druhé církve, potvrdil příslušnost ke stavu bez vyznání jako zvláštnímu náboženskému stavu (§ 15) a upravil svěcení nedělí a svátků. Je nutné upozornit, že na rozdíl od čl. 16 mezi-konfesního zákona z roku 1868 se hranice pro svobodnou volbu náboženství zvýšila na 16 let (§ 4).“²⁶

Dále je možné zmínit tzv. kongruový zákon. Jednalo se o zákon č. 122/1926 Sbírky, tedy československý zákon o úpravě platů duchovenstva církví a náboženských společností státem uznaných, případně recipovaných.

Na tomto místě by bylo vhodné nejdříve stručně definovat termín kongrua. Podle Jiřího Rajmunda Tretery a Zboje Horáka se jedná o výživné pro kněze pracujícího v oblasti duchovní správy. Do roku 1949 byl tento pojem používán jak v oblasti kanonického, tak i

---

²⁵ KUKLÍK, Jan. NĚMEČEK, Jan. *Od národního státu ke státu národností? Národnostní statut a snahy o řešení menšinové otázky v Československu v roce 1938*. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2377-1, str. 417

²⁶ TRETERA, Jiří Rajmund. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Nakladatelství Jan Krigl, 1997. ISBN 80-902045-2-X, str. 94

v oblasti církevního práva. Termínem kanonická kongrua se nazýval nárok duchovního správce na výživné od církve. Započítával se do něj příjem z obočí neboli benefícia a z tzv. štolových poplatků a konečně také jiné osobní příjmy poskytované konkrétnímu duchovnímu členy jeho církve. Kanonickou kongruu, pokud za účelem zaopatření životních potřeb kněze v duchovní správě nepostačovala, pak dále doplňoval kongruový doplatek, hrazený ze zemských náboženských fondů, tedy z majetku pocházejícího z jiných církevních zdrojů. Na zákonem stanovené životní minimum byl až do roku 1949, kdy došlo k zásadním změnám, dotován nevratnými státními příspěvky.²⁷

Výše zmíněný kongruový zákon stanovil nejnižší příjem duchovenstva tzv. kongruálních církví a státem uznaných náboženských společností, tedy přesněji řečeno té části duchovenstva zmíněných subjektů, která byla činná při správě farních úřadů, ale i v jiné oblasti veřejné duchovní správy na místech systemizovaných se souhlasem státní správy kultové. Roční částka činila 9 000,- korun československých, přičemž se každé tři roky zvyšovala o 972,- korun.²⁸

A konečně je nutné zmínit také Modus vivendi. Jen velice stručný a na svou dobu moderní Modus vivendi ze dne 2. února 1928 mezi Apoštolským stolicem a Československou republikou představoval velice důležitý dokument mezinárodního práva. Tato mezinárodní smlouva, která se stala nedílnou součástí konfesního práva v meziválečném Československu, se týkala především obsazování biskupských stolic v Československu. Meziválečná republika totiž musela být chráněna proti pokusům maďarské iredenty o změnu hranic. Proto sídelní biskupové a také armádní ordinář museli slibovat, že nebudou jednat proti integritě Československé republiky a neporušitelnosti jejích hranic. Apoštolský stolec se proto v Modu vivendi zavázal k tomu, že ještě před jmenováním nových biskupů se bude dotazovat československé vlády, zda proti kandidátům nemá žádné výhrady politického rázu. Ekonomické záležitosti v Modu vivendi řešeny nebyly. Dále lze doplnit, že dne 2. září 1937 došlo k vydání papežské buly *Ad ecclesiastici regimini incrementum*. Na základě této buly byla realizována vnější delimitace jednotlivých československých diecézí, a to takovým způsobem, že se jejich hranice přizpůsobily hranicím státu. Jiří Rajmund Tretera v této

---

²⁷ TRETERA, Jiří Raimund. HORÁK, Záboj. *Slovník církevního práva*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-3614-3, str. 68

²⁸ TRETERA, Jiří Rajmund. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Nakladatelství Jan Krigl, 1997. ISBN 80-902045-2-X, str. 95

souvislosti konstatuje, že „... právě ve chvílích ohrožení republiky znamenalo potvrzení hranic ČSR Apoštolským stolcem pro náš stát morální podporu. Nedokončeno zůstalo příslibení zřízení arcibiskupství na Slovensku a arcibiskupství řeckého obřadu na Podkarpatské Rusi.“²⁹

Na závěr této kapitoly předložené práce je vhodné vrátit se k jedné z výše naznačených myšlenek. Společně s Danou Hamplovou bylo konstatováno, že již během prvních let existence samostatného Československa v české populaci došlo k tak výrazným náboženským změnám, že v tehdejší Evropě neměly obdoby. Během prvních tří let nezávislosti katolickou církev opustil více než jeden milion Čechů a podobný, pouze o něco slabší pokles počtu věřících zmíněné církve proběhnul i před rokem 1930. Je nutné zopakovat, že část z odcházejících katolíků sice přešla k Církvi československé (husitské), polovina z nich se však přesunula do té kategorie občanů, které sčítání lidu v roce 1930 zachytilo v kategorii „bez vyznání“.³⁰ Byla vyslovena myšlenka, že tuto skutečnost je nutné považovat za jednu z příčin současné české bezkonfesijnosti a současného ateismu.

České etnikum vypsalo v moderní národ v rámci habsburské monarchie. Byť se samozřejmě nejednalo o žádný žalář národů – jak habsburskou monarchii prezentovala česká marxistická historiografie – nicméně český národ nedokázal přijmout rakouský stát za vlastní. Příčiny tohoto jevu byly složité a komplexní, svým způsobem se však na nich podílela i skutečnost, že česká a moravská zemská šlechta ve své většině nebyla etnicky českého původu, což platilo také o valné části nejvyšších vrstev rakouské byrokracie a hierarchie římskokatolické církve. Široké vrstvy českého národa proto na politické, majetkové a církevní elity Českých zemí pohlížely jako na nikoli vlastní či dokonce jako na přímo českému národu cizí element. V euforii provázející vznik samostatného Československa se proto rozhod českého národa s habsburskou monarchií, projevil také rozchodem části populace s římskokatolickou církví. Nelze popřít, že právě jen stručně naznačený vývoj nepostrádal jistou historickou logiku.

---

²⁹ TRETERA, Jiří Rajmund. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Nakladatelství Jan Krigl, 1997. ISBN 80-902045-2-X, str. 96

³⁰ HAMPLOVÁ, Dana. *Náboženství v české společnosti na prahu 3. tisíciletí*. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2244-6, str. 24

V současné době se však pravděpodobně potýkáme s negativními následky tohoto vývoje. Jak bylo výše připomenuto, rozchod značné části etnicky české populace s římskokatolickou církví totiž nevedl pouze je vzniku nové Církve československé, ale také ke vzniku relativně početného populačního segmentu, který byl tvořený lidmi bez vyznání. Na tomto místě předložené práce je nutné upozornit, že v žádném případě nelze zaměňovat bezkonfesijnost s ateismem. Lze se však s alespoň jistou mírou oprávněnosti domnívat, že výraznější rozšíření bezkonfesijnosti v určité populaci může v průběhu několika generací vést ke značnému rozšíření ateismu. Může tomu tak být z toho důvodu, že v těch rodinách, ve kterých se rodiče nehlásí k žádnému náboženství – a nejsou tedy praktikujícími katolíky nebo evangelíky – pravděpodobně neprobíhá žádná náboženská výchova ve smyslu výchovy k určité konkrétní víře.

Takové děti se pak v mnohem menší míře stávají praktikujícími věřícími hlásícími se ke konkrétní církvi – pokud se k tomu nerozhodnou v průběhu dospívání či dospělosti – a naopak u těchto dětí existuje mnohem větší míra pravděpodobnosti, že se z nich stanou ateisté. Lze tedy shrnout, že specifické okolnosti vzniku moderního českého národa – ke kterému došlo v rámci nikoli českého národního, nýbrž mnohonárodnostního rakouského státu – zapříčinily chladnější či vlažnější vztah českého národa k římskokatolické církvi, což se po roce 1918 projevilo odchodem značné části Čechů od této církve a vznikem relativně početné populační skupiny bezkonfesijních. Tento vývoj byl s vysokou mírou pravděpodobnosti jednou z významných příčin značného rozšíření ateismu v současné české společnosti.

Již na tomto místě je však nutné objektivně konstatovat, že na výrazném rozšíření ateismu v české společnosti se vcelku výrazným způsobem podílel také československý komunistický režim, a to především svým potlačováním všech církví – nikoli jen římskokatolické církve – jejich podřízením státní a stranické kontrole, perzekvováním kleriků i věřících a restrikcemi nejrůznějších projevů náboženského života a víry.

3 CÍRKEVNÍ PRÁVO V DOBĚ NĚMECKÉ OKUPACE

Společně s Jiřím Rajmundem Treterou lze na úvod této kapitoly předložené práce předeslat, že „... za nacistické totality byly církve jedinými vnitřně svobodnými institucemi.“³¹ Text této kapitoly předložené práce bude dále primárně vycházet z tezí Jiřího Rajmunda Tretery a Záboje Horáka z let 2013/2014. K problematice církevního práva ve smyslu práva konfesního zmínění autoři uvádějí následující.

Zmínění autoři nejdříve upozorňují na zajímavou skutečnost, že od okamžiku okupace zbytku Českých zemí nacistickým Německem dne 15. března 1939 a zřízení Protektorátu Čechy a Morava dne 16. března 1939 byly církve de facto jedinými legálními institucemi na území protektorátu, kterým byla ze strany nacistické okupační moci ponechána alespoň jistá omezená míra vnitřní svobody. Přesto však bylo mimo jakoukoli pochybnost, že nacistický režim je protikřesťanského a specificky pak protikatolického zaměření. Tento aspekt charakteru nacistického režimu byl primárně dán principiálním rozporem mezi křesťanskou idejí rovnosti všech lidí na jedné straně a nacistou kvazi-teorií biologického rasismu. Negativní postoj nacistické moci vůči římskokatolické církvi byl ještě umocněn jednak kritikou nacismu ze strany mnoha vysoce postavených německých katolíků – v této souvislosti lze zmínit především např. protirasistickou knihu münsterského biskupa kardinála Klementa A. von Galena Mýtus dvacátého století, ale i další počiny a vystoupení, jednak kritikou ze strany Apoštolského stolce – v této souvislosti nelze opomenout především protinacistickou encyklika papeže Pia XI. *Mit brennender Sorge* ze dne 14. března 1937 – a konečně kritikou ze strany české katolické hierarchie.³²

Dále lze v této souvislosti zmínit i odbojový postoj části věřících, kteří byli organizováni v některých českých politických stranách, zejména pak v Československé straně lidové. Předsedovi zmíněné strany, katolickému knězi Mons. Janu Šrámkovi se podařilo v létě 1939 uniknout do londýnského exilu, kde pak pobýval až do dubna 1945, přičemž působil jako předseda legální, na mezinárodním poli uznávané československé vlády v exilu. Jiří Raimund

---

³¹ TRETERA, Jiří Rajmund. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Nakladatelství Jan Krigl, 1997. ISBN 80-902045-2-X, str. 96

³² TRETERA, Jiří Rajmund. HORÁK, Záboj. *Konfesní právo – Téze k přednáškám 2013/2014*. (online) Praha: Karlova universita, 2013. Dostupné z WWW: <http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/sml-cr-v.htm>. Citováno dne 20. 10. 2015, str. 10 – 11, str. 29

Tretera a Záboj Horák jsou toho názoru, že katoličtí věřící a příslušníci hierarchie římskokatolické církve se účastí na protinacistickém odboji a tím, že trpěli důsledky nacistického teroru, v očích českého národa a široké i nekatolické veřejnosti oproti dřívějšímu posuzování – z doby následující těsně po první světové válce – plně rehabilitovali. Značná část katolických kněží české národnosti byla nacisty perzekuována, přičemž odhad činí zhruba desetinu katolických kněží české národní příslušnosti. Časté příčiny perzekuce kněží byly následující:³³

- povzbuzující obsah jejich kázání, které adresovali svým věřícím;
- vystavování matrikovými záznamy nepodložených potvrzení o křtech atd. a jiná podobná pomoc těm, jimž hrozilo pronásledování pro rasový původ. Tato pomoc byla adresována především židovským spoluobčanům;
- porušování zákazu vyučování těmi římskokatolickými i jinými kněžími, kteří původně, tedy před okupací, byli učiteli na českých vysokých školách zavřených německým nacistickým režimem dne 17. listopadu 1939;
- duchovenstvo bylo okupačním režimem fakticky napadáno, a to mnohdy jen z toho důvodu, že patří k intelektuální elitě českého národa. Okupační režimu v konečném důsledku usiloval – v zájmu budoucího úplného poněmčení Českých zemí – o fyzickou likvidaci české inteligence.

Mnozí kněží, opět se z velké části jednalo o kněží římskokatolické církve, během druhé světové války zahynuli v německých koncentračních táborech, zejména pak v Dachau a v Zásnukách. Také některé kláštery na terotpriu Českých zemí, jako např. Vyšší Brod nebo Emauzy, byly okupační mocí přímo napadeny, přičemž většina jejich řeholníků – a to jak českých, tak i německých – byla odvečena do nacistických koncentračních táborů. Značně vysoký počet vyznávajících římských katolíků, laiků i kněží, byl během války popraven. Tak např. jednou z obětí vyhlazení obce Lidice byl i lidický farář František Štemberka. Z těch římskokatolických kněží, kteří druhou světovou válku přežili a vrátili se po osvobození z koncentračních táborů do vlasti, pak byli vybráni noví hierarchové. Jednalo se např. o profesora Josefa Berana, který se stal pražským arcibiskupem. V zájmu objektivitv je nutné dodat, že rovněž etnicky německé duchovenstvo

---

³³ TRETERA, Jiří Rajmund. HORÁK, Záboj. *Konfesní právo – Těze k přednáškám 2013/2014*. (online) Praha: Karlova universita, 2013. Dostupné z WWW: <http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/sml-cr-v.htm>. Citováno dne 20. 10. 2015, str. 10 – 11, str. 29 – 30

římskokatolické církve bylo perzekuováno a v mnoha případech se přímo účastnilo odporu. Naopak výslovná kolaborace německého římskokatolického duchovenstva s nacistickou mocí byla spíše ojedinělá.³⁴

Na tomto místě lze ještě dodat, že rovněž v prostředí ostatních církví působících na území předválečného Československa byl zjevný odpor vůči okupační mocí. Charakteristické to bylo zejména v Českobratrské církvi evangelické, s níž byly přímo spojeny odbojové skupiny zakázané organizace křesťanské mládeže YMCA – Young Men Christian Association.³⁵

Církev v Českých zemích během druhé světové války zasáhlo také úsilí nacistické okupační moci potlačit jakékoli veřejné připomínky na existenci samostatného československého státu, aby vzpomínky na něj vymizely z historické paměti českého národa. Právě z tohoto důvodu byly nejen odstraňovány veškeré zmínky o Československu v učebnicích a jiných knihách, ale navíc adjektivum „československý“ se nesmělo nikde veřejně objevovat. Právě z tohoto důvodu byla Církvi československé ze strany okupační moci nařízena změna názvu na Církev českomoravská. Tato změna názvu byla provedena právně neplatným rozhodnutím patriarchy Církve československé ze září 1939. Nařízení patriarchy – i přes jeho právní neplatnost – nacistická okupační moc preferovala z důvodu vyzdvihování tzv. vůdcovského principu, který měl být aplikován na všech úrovních společenského života. I přes tento nátlak se účast věřících na bohoslužbách v Církvi československé – tedy nově Církve českomoravské – podstatně zvýšila. Jiří Raimund Tretera a Záboj Horák v této souvislosti hovoří o tom, že se společenství věřících prohloubilo a že tato církev prožívala během okupace jeden z vrcholů svého náboženského života. Mimo jiné i z tohoto důvodu se i proti této církvi zaměřil teror nacistické okupační moci. Perzekuce zasáhly také Jednotu bratrskou. Z důvodu ukrývání československých vojáků z Velké Británie byla během heydrichiády právně zlikvidována česká pravoslavná eparchie, přičemž čtyři čeští

---

³⁴ TRETERA, Jiří Raimund. HORÁK, Záboj. *Konfesní právo – Tézé k přednáškám 2013/2014*. (online) Praha: Karlova universita, 2013. Dostupné z WWW: <http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/sml-cr-v.htm>. Citováno dne 20. 10. 2015, str. 10 – 11, str. 29 – 30

³⁵ TRETERA, Jiří Raimund. HORÁK, Záboj. *Konfesní právo – Tézé k přednáškám 2013/2014*. (online) Praha: Karlova universita, 2013. Dostupné z WWW: <http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/sml-cr-v.htm>. Citováno dne 20. 10. 2015, str. 10 – 11, str. 29 – 30

představitelé pravoslavné církve byli popraveni, další pak byli odesláni do koncentračních táborů.³⁶

---

³⁶ TRETERA, Jiří Rajmund. HORÁK, Záboj. *Konfesní právo – Těze k přednáškám 2013/2014*. (online) Praha: Karlova universita, 2013. Dostupné z WWW: <http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/sml-cr-v.htm>. Citováno dne 20. 10. 2015, str. 10 – 11, str. 29 – 30

4 CÍRKEVNÍ PRÁVO V LETECH 1945 AŽ 1948

Pro vývoj církevního práva v krátkém období vymezeném na jedné straně květnem 1945 a na druhé straně pak únorem 1948 bylo zásadní, že v rámci osvobozeného Československa nedošlo k obnovení demokracie v té šíři, míře či kvalitě, která byla charakteristická pro meziválečné období. Je nutné zdůraznit, že poválečné Československo bylo již před únorem 1948 státem se značně omezenou demokracií, pro kterou byl charakteristický systém limitovaného počtu politických stran sdružených v Národní frontě.³⁷ O období mezi květnem 1945 na jedné straně a únorem 1948 na straně druhé je proto obvykle označováno jako období omezené či limitované demokracie. Je nutné zdůraznit, že českoslovenští komunisté v únoru roku 1948 nezlikvidovali demokratický režim, pouze se dostali k moci za situace, kdy politický systém v Československu měl již velice daleko do kvalit demokratického systému meziválečného Československa.

Vzhledem k tématu předložené práce je podstatné, že v rámci politického systému osvobozeného Československa nedošlo pouze k podlomení demokracie, ale současně také ke značnému oslabení společenského vlivu římskokatolické církve – a samozřejmě i dalších církví – a politického katolicismu. Jiří Raimund Tretera v tomto kontextu upozorňuje, že limitovaná československá demokracie v období let 1945 až 1948 stále více podléhala vlivu komunistické strany, vůči jejichž jednotnému, tvrdému a cílenému postupu za mocí se nedokázaly ostatní politické subjekty postavit na adekvátní a efektivní obranu. Mnohé systémové změny komunistům výrazně nahrávaly. Jednalo se např. o zákaz existence agrární strany, konzervativního pravicového subjektu, který v meziválečném období dominoval československé vnitřní politice.³⁸ Agrární strana přitom byla příznivě nakloněna římskokatolické církvi.

V době existence tzv. první československé republiky svou činnost vyvíjely dvě silné a vlivné politické strany s tradicí sahající do dob habsburské monarchie, které se hlásily

---

³⁷ Podrobněji viz např. MENCL, Vojtěch. HÁJEK, Miloš. OTÁHAL, Milan. KADLECOVÁ, Erika. *Křižovatky 20. století. Světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Praha: Naše vojsko, 1990. ISBN 80-206-0180-5.

³⁸ K dějinám této politické strany viz podrobněji např. ROKOSKÝ, Jaroslav. *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2001. ISBN 978-80-87211-47-2.

k politickému katolicismu.³⁹ V Českých zemích politický katolicismus reprezentovala Československá strana lidová, jejíž činnost byla po skončení války obnovena. Tato strana se stala součástí Národní fronty a v poválečném období představovala jedinou českou nesocialistickou stranu. Na Slovensku politický katolicismus reprezentovala Hlinkova slovenská ľudová strana, která však byla na území osvobozeného Československa zakázána. Je tedy mimo jakoukoli pochybnost, že politická struktura poválečného Československa se výrazným způsobem změnila v neprospěch katolické církve.⁴⁰

K oslabení společenských pozic římskokatolické církve v letech 1945 až 1948 došlo také v důsledku realizace poválečné pozemkové reformy,⁴¹ jejíž realizace se do značné míry ujali komunisté.⁴² Jiří Raimund Tretera v této souvislosti konstatuje, že „... součástí útoků na vlastnické vztahy bylo úsilí odejmout zemědělskou půdu všem vlastníkům pozemků nad 50 ha. Za tím účelem byl ještě před komunistickým převratem přijat zákon č. 142/1947 Sbírky zákonů a nařízení. Tímto zákonem měly být postiženy také církevní instituce.“⁴³

Na oslabení pozic římskokatolické církve, ke kterému došlo v důsledku realizace poválečné pozemkové reformy, která byla dokončována ještě po únoru 1948, ve své práci upozorňují také Stanislav Balík a Jiří Hanuš. Tito autoři ve své práci konstatují, že „... na základě zákona č. 142/1947 Sb., o revizi první pozemkové reformy (tedy pozemkové reformy realizované v době meziválečného Československa – pozn. aut.) byla církvi odňata zemědělská a lesní půda nad 50 ha. Nicméně ještě než mohla být tato norma plně uvedena v život, přišel Únor a po něm vydání zákona č. 46/1948 Sb., o nové pozemkové reformě z března 1948, kdy mělo dojít k odnětí zbytku církevní půdy. Oba zákony se prováděly současně, čímž byl zlikvidován jeden z nejvýznamnějších zdrojů hospodářského zabezpečení

---

³⁹ K problematice českého politického katolicismu viz podrobněji např. FIALA, Petr a kol. *Český politický katolicismus 1848 – 2005*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. ISBN 978-80-7325-155-0.

⁴⁰ TRETERA, Jiří Raimund *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Nakladatelství Jan Krigl, 1997. ISBN 80-902045-2-X, str. 97

⁴¹ K problematice pozemkové reformy viz podrobněji např. KUKLÍK, Jan a kol. *Konfiskace, pozemkové reformy a vyvlastnění v československých dějinách 20. století*. Praha: Auditorium. ISBN 978-80-87284-25-4.

⁴² KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo*. Praha: Auditorium, 2013. ISBN 978-80-8728-412-4, str. 271 – 272

⁴³ TRETERA, Jiří Raimund. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Nakladatelství Jan Krigl, 1997. ISBN 80-902045-2-X, str. 97

církve.⁴⁴ Již na tomto místě lze předeslat, že v důsledku výše uvedeného nastala situace, která zásadně usnadnila ekonomické podřízení římsko-katolické církve a dalších církví komunistickému režimu, čehož bylo dosaženo po únoru 1948 prostřednictvím tzv. nových církevních zákonů.

V období po druhé světové válce však byla pozice především římsko-katolické církve oslabena také v důsledku odsunu německého obyvatelstva, které se ve své velké většině hlásilo právě ke katolictví. Především severní Čechy se pak v této souvislosti staly zvláštní laboratoří sekularizace. Stalo se tak mimo jiné i proto, že katolická církev – a tím méně další církve – nebyla schopna na nově osídlovaném pohraničním území Čech, Moravy a Slezska obnovit plnohodnotný náboženský život. Chyběli zde totiž duchovní a noví osídlenci byli vytrženi ze svých náboženských kořenů. Po únoru 1948 pak komunistický režim žádné zvláštní aktivity pro obnovu duchovního života nepovolil.⁴⁵

---

⁴⁴ BALÍK, Stanislav. HANUŠ, Jiří. *Katolická církev v Československu 1945 – 1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. ISBN 978-80-7325-130-7, str. 16

⁴⁵ JANDOUREK, Jan. *Vzestup a pád moderního ateismu*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-2981-7, str. 77

5 PŘIJETÍ NOVÝCH CÍRKEVNÍCH ZÁKONŮ

David Václavík shrnuje, že „... zásadním zlomem v náboženské situaci a ve vztahu české společnosti vůči církvím se stal, podobně jako v ostatních oblastech života, únor 1948. Nově nastolený komunistický režim se zpočátku tvářil, že bude respektovat svobodu svědomí a náboženského vyznání, tak jak to deklaroval VIII. sjezd komunistické strany v březnu 1946. Klement Gottwald se dokonce po svém zvolení prezidentem v červnu 1948 zúčastnil slavnostního Te Deum slouženého ve Svatovítské katedrále. Zdánlivý klid však neměl dlouhého trvání. Záhy po únorových událostech se vůči nim ostře ohradila katolická církev, když ve svém pastýřském listu arcibiskup Beran označil převzetí moci komunistickou stranou za nezákonné a následně Československá biskupská konference odmítla požadavek vlády, aby církev uznala legitimitu poúnorového režimu. To bylo jednoznačně interpretováno jako odmítnutí loajality vůči státu ... Komunistickému režimu začalo být zřejmé, že církve, především církve katolická, se mohou stát vážnou překážkou v definitivním ovládnutí společnosti.“⁴⁶

Již během dramatických únorových událostí, tedy dne 25. února 1948, se Josef kardinál Beran obrátil nejen na československé věřící, ale i na všechny občany a výslovně i na československé komunisty s následujícím naléhavým apelem: „Vzpamatujte se! Věřím, že nechcete rozdmýchovat bratrovražedné boje, ale takto se jim nevyhnete. Zamyslete se nad svou odpovědností! Udržujte právní řád! Neničte odkaz prezidenta Osvoboditele! Právní cestou se dosáhne trvalejších reforem, i těch nejradikálnějších.“⁴⁷ Josef kardinál Beran se tedy pokusil sehrát přesně tu roli, kterou bychom od odpovědného představitele římskokatolické církve očekávali za situace, kdy v Československu byla ohrožena demokracie. Josef kardinál Beran přitom vystupoval jako reprezentant celého národa.

---

⁴⁶ VÁCLAVÍK, David. *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-2468-3, str. 98

⁴⁷ Citováno podle: VODIČKOVÁ, Stanislava. *Uzavírám vás do svého srdce. Životopis Josefa kardinála Berana*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009. ISBN 978-80-7325-189-5, str. 163

5.1 Vztah komunistické moci a církvi

Stanislav Balík a Jiří Hanuš lakonicky konstatují, že „... únorem roku 1948 byl v Československu nastolen režim, jehož vztah ke křesťanství a především k římskokatolické církvi byl v zásadě nepřátelský.“⁴⁸ Tato skutečnost se měla již záhy projevit také v legislativní oblasti, a to v podobě tzv. nových církevních zákonů. Je však nutné zdůraznit, že komunistický režim nepotlačoval náboženskou svobodu a neomezoval život církví a náboženských společností pouze na základě přijatých zákonů, nýbrž i mimo rámec zákonů. Mimo jiné i tato skutečnost ukazuje, že československý komunistický režim – ostatně jako všechny ostatní komunistické režimy – byl nejen nelegitimní, ale navíc se v celé řadě jednotlivých ohledů choval nelegálním způsobem.

Na nelegální povahu československého komunistického režimu ve své práci upozorňuje např. Stanislava Vodičková, která zdůrazňuje, že již „... dva dny po převzetí moci zastavil režim vydávání většiny katolických periodik z důvodu „nedostatku papíru“, do ryze církevních záležitostí začali svévolně zasahovat místní straniční funkcionáři a množily se případy šikanování kněží. Pozornost StB se soustředila na katolickou hierarchii. Zpráva agenta V – 101 z 29. května 1948 informuje o náladách v jejích řadách a poukazuje na odpor církve vůči ideologii Komunistické strany Československa.“⁴⁹

Představitelé římskokatolické církve v Československu si o povaze nově ustaveného komunistického režimu nečinili žádné iluze. Ovšem problém vztahu této církve – ale samozřejmě i dalších církví – a komunistické moci byl mnohem složitější. Na zajímavý aspekt tohoto vztahu upozorňuje opět např. Stanislava Vodičková, když zdůrazňuje, že vztah státu a římskokatolické církve se po uchopení moci komunistickou stranou dostal do nové roviny. Československá katolická hierarchie totiž v komunistech zcela oprávněně viděla nepřítele křesťanství, který, jak správně předpokládala, bude usilovat o potlačení víry mezi občany a o zničení církví. „Zároveň se český episkopát ocitl v pozici, kdy měl jako první

---

⁴⁸ BALÍK, Stanislav. HANUŠ, Jiří. *Katolická církev v Československu 1945 – 1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. ISBN 978-80-7325-130-7, str. 7

⁴⁹ VODIČKOVÁ, Stanislava. *Uzavírám vás do svého srdce. Životopis Josefa kardinála Berana*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009. ISBN 978-80-7325-189-5, str. 165

vyjednat podmínky činnosti církve v komunistickém státě, a to v době vyostřeného konfliktu mezi Východem a Západem.⁵⁰

Únorové převzetí moci komunisty a její následné upevnění bylo tak úspěšné, že v podstatě již ve druhé polovině roku 1948 v Československu neexistovala žádná reálná síla, která by mohla fungovat jako politická opozice vůči počínající komunistické diktatuře. Nově ustavený komunistický režim se však zatím ještě necítil dostatečně pevným. Mimo jiné i z tohoto důvodu KSČ reagovala na sebemenší opoziční projevy perzekucemi a ostrým mocenským tlakem. S určitým zjednodušením lze proto konstatovat, že v podstatě jedinou organizovanou sílu, která po únoru 1948 nebyla kontrolována komunistickou mocí, představovala římskokatolická církev. Karel Kaplan v této souvislosti upřesňuje, že rozpory mezi novým nedemokratickým režimem a římskokatolickou církví postupně vyústily až v otevřený konflikt, který nazrával již relativně brzy po únoru 1948. Komunistické vedení katolickou církev „... považovalo za největšího politického nepřítele, pokud šlo o organizovanou veřejně činnou instituci. Po likvidaci odporu Sokola pak za jedinou takovou instituci.“⁵¹

Zpočátku ovšem komunistická moc zvažovala možnost získat katolickou církev jako jednu z opor svého režimu. Tak např. Václav Vaško v tomto kontextu uvádí, že českoslovenští komunisté by římskokatolickou církev nejdříve rádi získali jako svého spojence, alespoň pro některé politické záměry. Komunisté – či někteří z jejich mocenské špičky – podle zmíněného autora po únoru 1948 doufali, že i církev se stane, „fasádou“ nového režimu.⁵²

Projevem této představy se již během první poloviny roku 1948 stalo úsilí komunistické moci přimět nejvyšší představitele římskokatolické hierarchie, aby oficiálně vydali prohlášení loajality ke státu, k čemuž samozřejmě nedošlo. Karel Kaplan v této souvislosti zdůrazňuje, že vedení římskokatolické církve na rozdíl od představených jiných církví, zejména

---

⁵⁰ VODIČKOVÁ, Stanislava. *Uzavírám vás do svého srdce. Životopis Josefa kardinála Berana*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009. ISBN 978-80-7325-189-5, str. 165

⁵¹ KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953 – 1956*. Brno: Barrister & Principal, 2005. ISBN 80-86598-98-5, str. 57

⁵² VAŠKO, Václav. *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce II*. Praha: Zvon, 1990. ISBN 80-7113-035-4, str. 13

evangelických, na požadavek komunistů nikdy nepřistoupilo. O oficiální prohlášení loajality římskokatolické církve ke státu komunistická moc usilovala hlavně z toho důvodu, že si velice dobře uvědomovala váhu zatím ještě relativně silného společenského, kulturního a koneckonců také politického vlivu a významu římskokatolické církve. Výrazná většina čítající zhruba 70 % obyvatel Československa se totiž hlásila právě ke katolickému vyznání. Karel Kaplan dokonce upozorňuje, že dokonce i většina tehdejších členů československé komunistické strany byla členy katolické církve ve smyslu křtu.⁵³ Tato skutečnost je však pochopitelná vzhledem k tomu, že členové KSČ byli pokřtěni v dětství, tedy v meziválečném období nebo ještě v době habsburské monarchie, kdy KSČ ještě neexistovala a kdy rodiče těchto křtěných dětí netušili, že se z jejich potomků jednou stanou komunisté.

V zájmu objektivity je nutné upřesnit, že také římskokatolická církev – či přesněji řečeno špičky její hierarchie – zpočátku měla zájem na určité dohodě s komunistickou mocí. Církev však měla zájem na takové dohodě, která by všem církvím a náboženským společnostem v Československu zajistila svobodu náboženství, církevního života a také adekvátní podmínky pro realizaci duchovního, kulturního a sociálního poslání církve. Z jiného úhlu pohledu je možné konstatovat, že nejvyšší představitelé římskokatolické církve v Československu si na jednu stranu nepřáli konflikt s komunistickou mocí, ovšem na stranu druhou se nechtěli zavazovat a kompromitovat dohodou nebo vyhlášením loajality státu. Římskokatoličtí představení totiž „... měli zásadní nedůvěru k totalitní vládě strany, jejíž ideologie je ateistická.“⁵⁴

Jako další krok československé komunistické moci vůči církvím a zejména pak vůči církvi římskokatolické lze zmínit uvěznění pracovníků Orla, tedy tělocvičné a kulturní organizace, jejíž členská základna čítala několik set tisíc občanů. K tomuto uvěznění došlo během Vánoc 1948. Mnozí uvěznění byli mučeni a odsouzeni za vykonstruované činy, načež došlo k rozpuštění orelské organizace, což znamenalo dokončení

---

⁵³ KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu v letech 1948 – 1953*. Brno: Doplněk, 1993. ISBN 80-04-25700-3, str. 173

⁵⁴ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948 – 1953. 2. část. Zakladatelské období komunistického režimu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. ISBN 80-04-25700-3, str. 27 – 28

likvidace veřejných aktivit římsko-katolických laiků. Počínaje červnem 1949 pak následovala internace nebo přímé uvěznění postupně všech katolických biskupů v Československu.⁵⁵

5.2 Eliminace společenského vlivu církví

Přibližně do poloviny roku 1949 československá komunistická moc zatím vyčkávala s otevřeným vystoupením vůči církvím, přičemž se snažila předstírat, že vztahy státu a náboženských společností jsou i únorových událostech vcelku normální. Ve skutečnosti však vedení KSČ začalo připravovat konečné zúčtování s církvemi, kterých se – zejména v případě církve římskokatolické – obávalo jako potenciálně významných opozičních subjektů, již brzy po únoru 1948.⁵⁶

Dokládá to mimo jiné skutečnost, že již v srpnu 1948 komunistické vedení formulovalo strategii eliminace vlivu církví a jejich plného podřízení státní a komunistické moci. Základem této strategie se stal Návrh církevního oddělení Ústředního akčního výboru Národní fronty. Tento návrh doporučoval přijetí celé řady dílčích opatření, která ve svých důsledcích měla vést k ovládnutí jednotlivých církví a náboženských společností. Šlo např. o využití rozporů mezi církevní hierarchií a nižším klérem, které mělo vyústit v nahrazení hierarchie obecným církevním sdružením kontrolovaným státem. Další návrhy pak předpokládaly připoutání duchovních ke státu prostřednictvím nové mzdové politiky, izolaci katolické církve od Vatikánu a vytvoření národní katolické církve, začlenění řeckokatolické církve do církve pravoslavné atd.⁵⁷

Komunistická moc se snažila dále omezit ekonomickou základnu existence církví, především církve římskokatolické, podlomenou již v důsledku poválečné pozemkové reformy. Jeden ze zákonů, přijatých po únoru 1948 – na jehož základě mohly být církve podstatným způsobem omezovány ve svém fungování a ve svých právech – řešil

---

⁵⁵ TRETERA, Jiří Rajmund. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Nakladatelství Jan Krigl, 1997. ISBN 80-902045-2-X, str. 98

⁵⁶ VÁCLAVÍK, David. *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-2468-3, str. 98 – 99

⁵⁷ BALÍK, Stanislav. HANUŠ, Jiří. *Katolická církev v Československu v letech 1945 – 1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. ISBN 978-80-7325-130-7, str. 17

problematiku církevního majetku. Společně s Jiřím Rajmundem Treterou lze na tomto místě upozornit na význam zákona č. 46/1948 Sbírky. Na základě této legislativní normy totiž mohlo dojít k likvidaci nyní již zbytků pozemkového vlastnictví církví.⁵⁸ V zájmu objektivit je však nutné na tomto místě zdůraznit, jak činí např. Dana Hamplová, že ne všechny církve stály po únoru 1948 v opozici vůči komunistickému režimu. Tak např. Československá církev (husitská) podporovala znárodňování a budování tzv. socialismu dokonce označovala za jeden z nezbytných vývojových stupňů v historii lidské společnosti a za důležitý předpoklad k osvobození lidské osobnosti ze zajetí, do kterého ji údajně vážou determinace ekonomickými a materiálními činiteli.⁵⁹

Již v polovině roku 1949 začala být výše naznačená opatření uváděna do praxe. Nejostřeji přitom komunistický režim postupoval proti římskokatolické církvi, kterou evidentně považoval za svou největší hrozbu. Komunistické obavy z katolické církve pramenily nejen z vysokého počtu věřících, ale také z toho, že tato církev disponovala velmi dobrou organizací a zahraničními kontakty.⁶⁰ Na tomto místě lze společně s Karlem Kaplanem doplnit, že na přelomu 40. a 50. let dvacátého století se k této církvi hlásilo 70 % obyvatel Československa.⁶¹

Jeden z prvních kroků v tomto ohledu představoval vznik tzv. Katolické akce. Jednalo se o iniciativu, v jejímž čele stáli katoličtí kněží, kteří otevřeně kolaborovali s komunistickým režimem. Úkolem této skupiny, kterou vedl kněz Josef Plojhar, bylo vytvořit jakousi paralelní strukturu vůči oficiální katolické hierarchii a způsobit tak uvnitř církve rozkol.⁶² Vznik Katolické akce, k čemuž došlo dne 10. června 1949, vyvolal ostrou reakci, když již o deset dní později Vatikán vydal oficiální dekret, kterým exkomunikoval každého, kdo by se ke

---

⁵⁸ TRETERA, Jiří Rajmund. *Konfesi právo a církevní právo*. Praha: Nakladatelství Jan Krigl, 1997. ISBN 80-902045-2-X, str. 97

⁵⁹ HAMPLOVÁ, Dana. *Náboženství v české společnosti na prahu 3. tisíciletí*. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2244-6, str. 24 – 25

⁶⁰ VÁCLAVÍK, David. *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-2468-3, str. 99

⁶¹ KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948 – 1953. 2. část. Zakladatelské období komunistického režimu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. ISBN 80-04-25700-3, str. 27

⁶² VÁCLAVÍK, David. *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-2468-3, str. 99

Katolické akci dobrovolně přihlásil. Vatikán současně jednoznačně odmítnul komunismus jako světový názor, který se neslučuje s křesťanstvím.⁶³

5.3 Tak zvané nové církevní zákony

Další počín komunistické moci pak představovalo přijetí nových legislativních opatření, která římskokatolickou církev a samozřejmě i další církve a náboženské společnosti podřídily striktnímu státnímu dozoru. Základem těchto legislativních opatření se staly zákon č. 217/1949 Sbírky, kterým se zřizoval Státní úřad pro věci církevní, a zákon č. 218/1949 Sbírky, o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností.⁶⁴

Tyto legislativní normy jsou v historiografii obecně označovány jako tzv. nové církevní zákony. Společně se Stanislavem Balíkem a Jiřím Hanušem lze na tomto místě předeslat, že tzv. nové církevní zákony „... měly s definitivní platností zakotvit podřízenost církví vůči státu – mělo jimi být legalizováno vše, čeho se stát na církvích dosud dopouštěl mimo - či protizákonně.“⁶⁵ I toto tvrzení dokládá, že československý komunistický režim byl nejen nelegitimní, ale v mnoha aspektech i nelegální, což se týkalo i vztahu k církvím.

Výše zmíněný zákon č. 217/1949 Sbírky představoval vcelku stručnou legislativní normu, přičemž stanovoval následující:⁶⁶

- § 1 Tímto paragrafem se zřizoval se Státní úřad pro věci církevní jako ústřední úřad Československé republiky. Tento úřad řídil jeho předseda, kterého jmenoval na návrh vlády prezident československé republiky.
- § 2 Úkolem Státního úřadu pro věci církevní bylo především dbát o to, aby se církevní a náboženský život vyvíjel v souladu s ústavou a zásadami tzv. lidově demokratického

---

⁶³ HRDINA, Ignác Antonín. *Texty ke studiu konfesního práva I. Evropa a USA*. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 978-80-246-1095-7, str. 204

⁶⁴ VÁCLAVÍK, David. *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-2468-3, str. 99

⁶⁵ BALÍK, Stanislav. HANUŠ, Jiří. *Katolická církev v Československu 1945 – 1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. ISBN 978-80-7325-130-7, str. 26

⁶⁶ Zákon č. 217/1949 Sbírky, kterým se zřizuje Státní úřad pro věci církevní

zřízení – tedy komunistického režimu – a zajistit tak pro každého občana ústavou zaručené právo svobody vyznání, založené na zásadách náboženské snášenlivosti a rovnoprávnosti všech vyznání. (Ze strany československého komunistického režimu se jednalo o zcela zjevné zneužití myšlenky svobody vyznání – pozn. aut.)

- § 3 Působnost ve všech věcech církevních a náboženských, kterou dosud vykonávaly jiné ústřední úřady, přešla na Státní úřad pro věci církevní.
- § 4 Na území Slovenska vykonával ten ministr, který řídil Státní úřad pro věci církevní, svou působnost zásadně prostřednictvím Slovenského úřadu pro věci církevní, řízeného pověřencem, kterého měla určit vláda.
- § 5 Podrobné předpisy o působnosti a organizaci Státního úřadu pro věci církevní a Slovenského úřadu pro věci církevní, jakož i o řízení před nimi, vydala československá vláda na základě specifického nařízení.

Jiří Rajmund Tretera specificky poukazuje na zákon o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem, přičemž konstatuje, že velice závažným zásahem do autonomie církví byl především § 7, který stanovil, že duchovní svůj úřad smí zastávat pouze tehdy, pokud k tomu mají státní souhlas, který však bylo možné kdykoli odebrat. Tento hluboký zásah do práv jednotlivců a celých církví byl podle výše zmíněného autora „... základem pseudo-právní úpravy a navíc doplněn v trestním právu o skutkovou podstatu trestného činu maření dozoru nad církvemi, který údajně spáchal ten, kdo porušil zákon o hospodářském zabezpečení církví.“⁶⁷

Také Václav Vaško na adresu těchto nástrojů komunistické moci v roce 2007 ve své práci konstatoval, že „... soubor „církevních“ zákonů schválených Národním shromážděním dne 14. října 1949 představoval tak zásadní zásah do života církve (tedy církve římskokatolické – pozn. aut.), že se z něj dodnes, po tolika letech od pádu komunismu, těžce vzpomíná. Zmíněná zákonná opatření potlačovala práva věřící části národa zaručená ústavou a byla v rozporu se slavnostními prohlášeními, jimiž se československý poúnorový režim k dodržování všech náboženských svobod zavazoval.“⁶⁸ V jiné ze svých prací pak právě citovaný autor konstatuje, že „... parlamentní debata o nových, dlouho připravovaných

---

⁶⁷ TRETERA, Jiří Rajmund. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Nakladatelství Jan Krigl, 1997. ISBN 80-902045-2-X, str. 98

⁶⁸ VAŠKO, Václav. *Dům na skále II. Církev bojující. 1950 – květen 1960*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. ISBN 978-80-7192-892-8, str. 13

návrzích tzv. církevních zákonů vyvrcholila 14. října 1949, kdy je Národní shromáždění jednohlasně schválilo. Řeči, které v ten den odezněly v zasedací síni, ukázaly hloubku proticírkevní zášti zabalené do licoměrných frází o úmyslu zákonodárce pomoci církvi v jejím pravém náboženském poslání.⁶⁹

Na tomto místě je však nutné upřesnit, že legislativní normy označované jako tzv. nové církevní zákony, nezahrnují pouze dva výše zmíněné zákony. Tyto legislativní normy byly přijímány ve dnech 14. až 25. října 1949. Do tzv. nových církevních zákonů náležely normy 217/1949 Sbírky až 223/1949 Sbírky a dále pak norma 228/1949 Sbírky. Pouze první dvě legislativní normy – tedy norma 217/1949 Sbírky a norma 218/1949 Sbírky – byly zákony. Ve všech ostatních případech se jednalo o vládní nařízení. Na tomto místě lze upřesnit, že vládní nařízení 219/1949 Sbírky až 223/1949 Sbírky mají v podstatě stejný obsah. Liší se od sebe pouze subjektem, kterému byly určeny. Každé z těchto nařízení totiž řešilo problematiku jiné církve či náboženské společnosti působící na území tehdejšího komunistického Československu. V zájmu upřesnění je možné dodat, že se jednalo nejen o církev římskokatolickou, ale také o církev pravoslavnou, dále o několik evangelických církví a o několik náboženských společností.⁷⁰ Je tedy zřejmé, že nové církevní zákony postihovaly život církví komplexně.

5.4 Důsledky přijetí tzv. Nových církevních zákonů

Velký význam pro život církví – či přesněji řečeno pro jejich podřízení komunistickému režimu – měl zákon č. 217/1949 Sbírky, na základě kterého byl zřízen Státní úřad pro věci církevní. Na základě zákona č. 218/1949 Sbírky, o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem pak byl přímo legislativně ustaven podřízený vztah církví a náboženských společností vůči státu. Tato situace pak platila až do roku 1989.

---

⁶⁹ VAŠKO, Václav. *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce II*. Praha: Zvon, 1990. ISBN 80-7113-035-4, str. 101

⁷⁰ Viz např. TRETERA, Jiří Raimund. *Konfesiční právo a církevní právo*. Praha: Nakladatelství Jan Krigl, 1997. ISBN 80-902045-2-X, str. 98

Dobová komunistická propaganda, jak správně upozorňuje např. Václav Vaško, prohlašovala – samozřejmě lživě – že hlavním cílem působení Státního úřadu pro věci církevní bylo pečovat o to, „... aby se církevní a náboženský život rozvíjel v souladu s ústavou a zásadami lidově demokratického zřízení, a zajistit tak pro každého ústavou zaručené právo svobody vyznání, založené na zásadách náboženské snášenlivosti a rovnoprávnosti všech vyznání.“⁷¹ Ve skutečnosti zmíněný úřad představoval jeden z represivních nástrojů komunistické moci. Jiří Raimund Tretera v tomto kontextu dodává, že prostřednictvím zákona č. 217/1949 Sbírky o zřízení Státního úřadu pro věci církevní byl umožněn efektivní a přísný státní dozor nad církvemi a náboženskými společnostmi v Československu. Ovšem již v polovině padesátých let 20. století došlo ke zrušení tohoto úřadu. Následně byl dozor nad církvemi a náboženskými společnostmi svěřen do pravomoci tajemníků pro věci církevní na okresních národních výborech, dále pak církevním oddělením jednotlivých krajských národních výborů a v nejvyšší instanci pak církevnímu odboru ministerstva kultury.⁷²

Výše zmíněný č. 218/1949 Sbírky, o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností, stanovil následující skutečnosti:⁷³

- § 1 Komunistický stát poskytoval podle specifických ustanovení tohoto zákona osobní požitky duchovním církví a náboženských společností, ovšem pouze těm, kteří působili se státním souhlasem v duchovní správě, v církevní administrativě nebo v ústavech pro výchovu duchovních. Státní úřad pro věci církevní přitom mohl výjimečně po dohodě s ministerstvem financí přiznat osobní požitky i těm duchovním, kteří byli jinak činní.
- § 2 Státní souhlas k výkonu funkce bylo možné udělit jen těm duchovním, kteří nejen, že byli československými státními občany, ale současně byli tzv. státně spolehliví a bezúhonní a splňovali i jinak všeobecné podmínky pro přijetí do státní služby. Státní

---

⁷¹ VAŠKO, Václav. *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce II*. Praha: Zvon, 1990. ISBN 80-7113-035-4, str. 106

⁷² TRETERA, Jiří Raimund. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Nakladatelství Jan Krigl, 1997. ISBN 80-902045-2-X, str. 98

⁷³ Zákon č. 218/1949 Sbírky, o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností

- úřad pro věci církevní mohl v případech hodných zvláštního zřetele prominout podmínku státního občanství.
- § 5 Tento paragraf výše zmíněného zákona stanovoval povinnost vyučovat náboženství. Duchovní působící v duchovní správě byli na jeho základě povinni vyučovat, a to bezplatně, náboženství na školách, pokud ovšem nebylo o vyučování náboženství postaráno již jinak. Rozsah této povinnosti a její bližší úpravu stanovil v dohodě s ministrem školství, věd a umění nařízením ten ministr, který řídil Státní úřad pro věci církevní.
  - § 7 Tento paragraf upravoval okolnosti působení a ustanovení duchovních. Duchovenskou – tedy např. kazatelskou a jinou – činnost v církvích a náboženských společnostech mohly na jeho základě vyvíjet pouze ty osoby, které k tomu měly udělen státní souhlas, a které vykonaly příslušný slib. Konkrétní znění slibu přitom stanovila vláda komunistického Československa, a to na základě konkrétního nařízení. Každé ustanovení (např. volba, jmenování duchovních či hodnostářů církví a náboženských společností atd.) těchto osob vyžadovalo předchozího souhlasu státu.
  - § 9 Zmíněný zákon řešil také problematiku rozpočtů. Zástupci církví a náboženských společností působících na území komunistického Československa a správce církevního majetku byli na základě tohoto paragrafu povinni sestavovat rozpočty a závěrečné účty a předkládat je Státnímu úřadu pro věci církevní k odsouhlasení a schválení.
  - § 10 Tato část zmíněného zákona řešila problematiku majetku církví či náboženských společností, které působily na území komunistického Československa. Stát tímto zákonem získal moc dozírat na majetek církví a náboženských společností. Zástupci církví a náboženských společností a správci církevního majetku na jeho základě museli sestavit soupis veškerého movitého a nemovitého jmění a majetkových práv církví a náboženských společností, ale také jejich dílčích složek, komunit, ústavů, nadací, kostelů, obročí a fondů, a museli tyto seznamy předložit ve lhůtě maximálně tří měsíců od počátku účinnosti tohoto zákona Státnímu úřadu pro věci církevní. Podrobnosti pak stanovil Státní úřad pro věci církevní. Jakékoliv zřízení nebo zavazení majetku církví a náboženských společností vyžadovalo předchozí souhlas státní správy.

Ohledně důsledků § 7 výše zmíněného zákona již byla učiněna zmínka v rámci předchozí pasáže předložené práce. Na tomto místě lze společně s Jiřím Rajmundem Treterou doplnit, že

odnětí státního souhlasu k výkonu duchovenské činnosti postihlo v průběhu padesátých let minulého století většinu kněží římsko-katolické církve. Jen nemnohým z nich bylo po určité době dovoleno se do své duchovenské služby vrátit. Mnozí z těch, kdo přežili komunistický teror, se do své služby vrátili až v roce 1968, avšak opět byli státního souhlasu s výkonem činnosti duchovního zbaveni během období tzv. normalizace, zejména pak během let 1971 až 1974. Dále lze upozornit, že platy, které byly na základě zákona č. 218/1949 Sbírký duchovním všech církví a náboženských společností působících na území komunistického Československa v podstatě vnuceny, byly velice nízké, a to i na svou dobu. Nástupní plat duchovního po absolvování bohoslovecké fakulty činil – po realizaci komunistické měnové reformy – přesně 600,- korun československých měsíčně. Po povýšení do farářské funkce se služné zvýšilo na 800,- korun měsíčně, což byl základní plat faráře až do roku 1971, kdy byl zvýšen na 1 100,- korun. Vždy po třech letech bylo možné získat trienální zvýšení o 60,- korun, kteréžto zvýšení však bylo možné učinit celkem dvanáctkrát. Pozdější právní úprava pak snížila tzv. trienálky až na 40,- korun. Na základě této stupnice byli duchovní v Československu placeni až do 31. prosince 1990, kdy v této oblasti konečně došlo k pozitivní změně.⁷⁴

5.5 Komunistická moc proti československé církvi evangelické

Jak bylo několikrát zdůrazněno v předchozím textu, za potenciálně největšího protivníka mezi církvemi československá komunistická moc považovala římskokatolickou církev, a tudíž represe stání moci směřovaly především proti této největší církvi. Současně ovšem bylo konstatováno, že útlak komunistické moci nedopadal pouze na katolickou církev, nýbrž i na ostatní církve a náboženské společnosti působící na území komunistického Československa. Nevyhnuly se proto ani Českobratrské církvi evangelické, největší československé protestantské církvi.

Na úvod této podkapitoly předložené práce lze upřesnit, že jediné sčítání lidu, které zahrnovalo rovněž příslušnost občanů k náboženskému vyznání, se v době existence československého komunistického režimu konalo pouze v roce 1950. Tehdy se

---

⁷⁴ TRETERA, Jiří Rajmund. *Konfesiční právo a církevní právo*. Praha: Nakladatelství Jan Krigl, 1997. ISBN 80-902045-2-X, str. 98

k Českobratrské církvi evangelické přihlásilo přibližně 400 000 občanů, z čtrnáctivé většiny žijících na teritoriu Českých zemí. Vzhledem k tomu, že další komunistickou mocí organizovaná sčítání lidu již příslušnost k náboženskému vyznání nezjišťovala, nemáme o počtu členů jednotlivých církví a náboženských společností působících na území komunistického Československa žádné oficiální údaje. Ovšem v případě Českobratrské církve evangelické se v tomto ohledu můžeme obrátit na její vlastní statistiku, kterou si tato církev pečlivě vedla. Na základě této statistiky lze konstatovat, že počet členů Českobratrské církve evangelické klesl do roku 1960 na přibližně 360 000, do roku 1970 pak následoval další pokles, a to na přibližně 300 000 a konečně v roce 1989 registrovala Českobratrská církev evangelická zhruba 210 000 členů.⁷⁵ Je tedy zřejmé, že na poklesu členů této církve se svým negativním proticírkevním a protináboženským zaměřením podílel československý komunistický režim.

Do potlačování Českobratrské církve evangelické přitom byla – podobně jako v případě represí vůči církvi římskokatolické a dalším církvím a také náboženským společnostem – přímo zapojena Státní bezpečnost.

Peter Dinuš v této souvislosti upřesňuje, že činnost Státní bezpečnosti byla namířena především proti činnosti Nové orientace, což byl směr působící v rámci Českobratrské církve evangelické, ale také proti mnoha farářům a laikům, kteří tuto církev reprezentovali nebo s ní byli určitým způsobem spojeni. Státní bezpečnost do vedení této evangelické církve – ale také do vedení jednotlivých jejích seniorátů – dosazovala své tajné spolupracovníky, cílem kteréhožto úsilí byla paralyzace a usměrňování činnosti Českobratrské církve evangelické a nakonec její faktická likvidace. Tito tajní spolupracovníci Státní bezpečnosti uvnitř církve vytvářeli tzv. vlivovou agenturu. Výše zmíněná Nová orientace se komunistické moci jevila jako obzvláště nebezpečná, a proto vůči ní mířilo podvratné úsilí Státní bezpečnosti. Nová orientace totiž působila značně opozičně vůči vedení Českobratrské církve evangelické – do jisté míry infiltrovanému ze strany Státní bezpečnosti – a to nejen na celocírkevní úrovni, ale také na úrovni seniorátní. Vliv nové orientace byl v rámci této církve zřetelný zejména v Praze a ve Středočeském kraji a dále pak v krajích Západočeském, Severočeském a Východočeském, tedy především v industrializované části Čech. Naopak relativně

---

⁷⁵ DINUŠ, Peter. *Českobratrská církev evangelická v agenturním rozpracování StB*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2004. ISBN 978-80-86621-08-1, str. 7

minimální byl vliv Nové orientace v rámci této církve v krajích Jihočeském, Severomoravském a Jihomoravském, tedy především na Moravě a na méně industrializovaném jihu Čech. Již na tomto místě lze předeslat, že tento vliv se Státní bezpečnosti nepodařilo zcela omezit ani po konání dvacátého synodu Českobratrské církve evangelické v roce 1977. Vliv Nové orientace se šířil zejména mezi laiky hlásícími se k této církvi a mezi studenty Komenského evangelické bohoslovecké fakulty v Praze. Zvláště tito studenti se veřejně angažovali v posledních letech československého komunistického režimu před rokem 1989. Českobratrská církev evangelická tímto způsobem kladla komunistickému režimu jednoznačně nejsilnější odpor ze všech nekatolických církví v Československu. Právě z tohoto důvodu ji komunistická moc a specificky pak Státní bezpečnost hodnotily církev tzv. nejreakčnější.⁷⁶

Českobratrská církev evangelická se ze společenského hlediska výrazněji projevila v období, kdy po smrti Klementa Gottwalda došlo k mírnému uvolnění československého komunistického režimu.

Peter Dinuš v této souvislosti upřesňuje, že Českobratrská církev evangelická se ve své činnosti zaměřila především na upevnění a rozšíření náboženské víry nejen mezi dospělými občany Československa, ale také mezi dětmi a mládeží. O této skutečnosti měl podle zmíněného autora svědčit především růst tradiční zbožnosti ve většině evangelických rodin.⁷⁷ Podle Karla Kaplana pak zase vcelku významným způsobem vzrostl počet evangelických duchovních, kteří se nebáli projevovat neochotu k aktivní spolupráci s komunistickým režimem a jeho represivními složkami, a současně naopak vliv těch členů a představitelů Českobratrské církve evangelické, kteří se zasazovali za aktivní spolupráci s režimem – kterýžto směr byl představovaný zejména Jaromírem Ladislavem Hromádkou – velmi značně poklesl.⁷⁸

---

⁷⁶ DINUŠ, Peter. *Českobratrská církev evangelická v agenturním rozpracování StB*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2004. ISBN 978-80-86621-08-1, str. 5

⁷⁷ DINUŠ, Peter. *Českobratrská církev evangelická v agenturním rozpracování StB*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2004. ISBN 978-80-86621-08-1, str. 10

⁷⁸ KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu v letech 1948 – 1953*. Brno: Doplněk, 1993. ISBN 80-04-25700-3, str. 179

Peter Dinuš dodává, že v dopise tehdejšímu komunistickému ministrovi školství Františku Kahudovi a přednostovi odboru ministerstva školství pro věci církevní Karlu Hrůzovi vyslovilo v roce 1956 padesát kazatelů a laiků Českobratrské církve evangelické své znepokojení nad tím, že vládní a straničtí činitelé nedoceňují otřesení důvěry v režim, které bylo patrné ve všech vrstvách společnosti. Českobratrští autoři tohoto dopisu československou komunistickou moc vyzývali mimo jiné ke zrušení trestu smrti, dále pak k umožnění náboženské péče ze strany církve mezi vězni, k trpělivosti při provádění kolektivizace, což bylo tehdy velmi aktuální téma, a k umožnění církevní práce mezi mládeží. Peter Dinuš upozorňuje, že tento dopis podepsalo poměrně reprezentativní spektrum členů Českobratrské církve evangelické.⁷⁹ Z výčtu požadavků představitelů této církve je zřejmé, že se přesně v duchu křesťanství a tradic masarykovské první republiky zasazovala o humanitní ideály se sociálním akcentem.

Již výše zmíněná Nová orientace se začala vytvářet v roce 1953, a to v důsledku sekularizačních trendů, jako volné sdružení evangelických farářů a laiků. K oficiálnímu založení tohoto sdružení pak došlo v červenci 1962. Nová orientace se začala formovat v rámci Českobratrské církve evangelické, přičemž největší iniciativu v tomto směru vyvíjeli duchovní a laici propagující tzv. nové teologické hnutí, či přesněji řečeno teologickou angažovanost. Svým způsobem se jednalo o reakci na tehdejší duchovní vývoj v západoevropském evangelickém prostředí. Vždyť koneckonců i vzorem pro Novou orientaci se podle materiálů samotného ministerstva vnitra komunistického Československa stala tzv. vyznavačská církev v Německu, která vznikla v rámci německých evangelických církví v době nástupu nacismu a Adolfa Hitlera k moci. Německé evangelické hnutí se tomuto nástupu snažilo klást odpor a podobně činila i Nová orientace ve vztahu ke komunistickému režimu v Československu.⁸⁰

Zpočátku Nová orientace kritizovala přizpůsobování názorů vedení Českobratrské církve evangelické tehdejšímu politickému ovzduší v zemi. Později přešla k přímé kritice vedení této církve a jejího seniora. Vytýkala jim totiž nepružnost a obviňovala je z tzv. kolaborace pro pohodlí. Pro svou činnost našla Nová orientace podporu na Komenského evangelické

---

⁷⁹ DINUŠ, Peter. *Českobratrská církev evangelická v agenturním rozpracování StB*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2004. ISBN 978-80-86621-08-1, str. 10

⁸⁰ DINUŠ, Peter. *Českobratrská církev evangelická v agenturním rozpracování StB*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2004. ISBN 978-80-86621-08-1, str. 10 – 12

bohoslovecké fakultě. Jeden z čelných představitelů Nové orientace, Jakub Trojan, v září 1967 sestavil politický program nazvaný *Autoreflexe Nové orientace*, který požadoval obnovení pluralitní společnosti. Nová orientace dále organizovala schůzky svých členů, vydávala různá prohlášení, memoranda a rezoluce. Zásílala dopisy zaměřené proti praktikám Státní bezpečnosti, protestovala proti ateismu, proti monopolnímu postavení Komunistické strany Československa, proti církevním zákonům, proti přerušení diplomatických styků s Izraelem, sovětské okupaci, diskreditaci nevinných osob, zatýkání, politickým čistkám po roce 1970 atd. V roce 1966 dokonce několik členů Nové orientace obvinilo příslušníky Státní bezpečnosti z toho, že nutí evangelické duchovní ke spolupráci za pomoci psychického nátlaku a pohrůžek použití zbraně. Státní bezpečnost hodnotila tyto události jako první akci oficiální organizace proti Státní bezpečnosti na území komunistického Československa před rokem 1968.⁸¹

---

⁸¹ DINUŠ, Peter. *Československá církev evangelická v agenturním rozpracování StB*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2004. ISBN 978-80-86621-08-1, str. 10 – 12

6 CÍRKEVNÍ PRÁVO V OBDOBÍ KOMUNISTICKÉHO REŽIMU

Na úvod této kapitoly předložené práce lze společně s Jiřím Hanušem stručně předeslat, že „... v roce 1953 se ... KSČ a její orgány mohly oprávněně domnívat, že církevní problém je v podstatě vyřešen, přinejmenším z mocenskopolitického hlediska. Zdá se, že i ve srovnání s ostatními zeměmi sovětského mocenského bloku byl boj KSČ s církví jedním z nejúspěšnějších. Církev byla skutečně velmi silně poškozena, a čím déle se prodlužovalo trvání režimu a jeho pronásledování, tím se poškození prohlubovalo.“⁸² Lze se domnívat, že pravděpodobně i tato skutečnost se stala jednou z příčin velice vysoké míry ateismu a bezkonfesijnosti, která je v současné době charakteristická pro společnost České republiky.

V roce 1953 v tehdejším Československu nastalo opatrné uvolňování komunistického režimu, což souviselo se smrtí sovětského diktátora Stalina. Pro toto uvolňování je proto někdy používán termín destalinizace. Je však nutné zdůraznit, že destalinizace v Československu probíhala značně pomalu, přičemž se vyznačovala charakteristickou váhavostí. Opatrnost uvolňování režimu, pomalost a váhavost destalinizace se týkaly mimo jiné i vztahu komunistického státu k církvím a náboženským společnostem.⁸³ K žádným podstatnějším či výraznějším pozitivním změnám však v tomto ohledu nedošlo, protože, jak ve své práci správně upozorňuje např. Jiří Hanuš, na poměru komunistického režimu k církvím a náboženským společnostem „... se mnoho nezměnilo až do roku 1960, kdy byla první významná amnestie u příležitosti 15. výročí od konce druhé světové války a z vězení byli propuštěni mnozí z těch, které tam režim uvrhl v letech 1949 – 1952, především katoličtí duchovní.“⁸⁴

Ovšem v zájmu objektivit je nutné upozornit, že teror československého komunistického režimu se nezaměřoval pouze na římskokatolickou církev. Je totiž mimo jakoukoli

---

⁸² HANUŠ, Jiří. *Tradice českého katolicismu ve 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. 2005. ISBN 80-7325-036-5, str. 66

⁸³ Viz např. MENCL, Vojtěch. HÁJEK, Miloš. OTÁHAL, Milan. KADLECOVÁ, Erika. *Křížovatky 20. století. Světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Praha: Naše vojsko, 1990. ISBN 80-206-0180-5, str. 270 – 271

⁸⁴ HANUŠ, Jiří. *Tradice českého katolicismu ve 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. 2005. ISBN 80-7325-036-5, str. 66

pochybnost, že pronásledovány byly i další církve a náboženské společnosti. Jen velmi stručně se lze zmínit o tom, že v roce 1950 došlo k pokusu zlikvidovat řeckokatolickou církev, ke které se v Československu hlásilo přibližně 300 000 věřících. Tato církev byla *via facti*, bez jakéhokoli zákonného podkladu zrušena, což dokazuje, že československý komunistický režim byl nejen nelegitimní, ale navíc v mnoha aspektech postupoval i nelegálně. K obnově řeckokatolické církve pak došlo až na základě vládního nařízení č. 70/1968 Sbírky. Dále lze zmínit, že činnost Církve adventistů sedmého dne byla zastavena výslovným zákazem komunistické státní moci, a to administrativním aktem Státního úřadu pro věci církevní z roku 1952. Činnost této náboženské společnosti pak byla obnovena až v roce 1956. Rovněž došlo ke zrušení Armády spásy.⁸⁵

Další změny nastaly v roce 1969, kdy souvisely se založením federace. Komunistický režim se tímto způsobem snažil vyřešit – nutno konstatovat, že neúspěšně⁸⁶ – poměr mezi českou a slovenskou částí společného státu. Vzhledem k tématu předložené práce je podstatné, že v kontextu federalizace státu a s tím souvisejících změn byl rovněž restrukturalizován výkon církevní politiky. Na tuto skutečnost upozorňují např. Stanislav Balík a Jiří Hanuš, když konstatují, že po federalizaci komunistického Československa „... obecný směr (včetně jednání s Vatikánem) spadal do pravomocí ústředních institucí (především ÚV KSČ). Provádění církevní politiky nově zajišťovaly republikové vlády, respektive církevní sekretariáty ministerstev kultury. Od roku 1971 zajišťoval koordinaci Sekretariát pro věci církevní při Úřadu předsednictva federální vlády normalizovaného komunistického Československa.“⁸⁷

Dne 28. dubna 1971 vydala vláda tehdejší České socialistické republiky za účelem provedení zákona č. 218/1949 Sbírky, o hospodářském zabezpečení církví a náboženských společností státem nařízení č. 36/1971 Sbírky, kterým se zrušují některá ustanovení vládních nařízení upravujících hospodářské zabezpečení církví

---

⁸⁵ TRETERA, Jiří Rajmund. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Nakladatelství Jan Krigl, 1997. ISBN 80-902045-2-X, str. 100

⁸⁶ K této problematice viz podrobněji např. BUREŠ, Jan. CHARVÁT, Jakub. JUST, Petr. ŠTEFEK, Martin. *Česká demokracie po roce 1989. Institucionální základy českého politického systému*. Praha: Grada Publishing, 2012. ISBN 978-80-247-4283-0, str. 135 – 137

⁸⁷ BALÍK, Stanislav. HANUŠ, Jiří. *Katolická církev v Československu 1945 – 1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. ISBN 978-80-7325-130-7, str. 31

a náboženských společností státem. Zmíněným nařízením byla zrušena ta ustanovení vládních nařízení č. 219 až 223/1949 Sbírký, která upravovala odměňování duchovních za přespočetné hodiny výuky náboženství. Je nutné upřesnit, že vládní nařízení č. 219 až 223/1949 Sbírký se týkala římskokatolické církve, církve československé, evangelických církví, pravoslavné církve a také náboženských společností. V případě všech uvedených vládních nařízení se jednalo o § 14. Před vydáním vládního nařízení č. 36/1971 Sbírký měli pomocní duchovní povinnost vyučovat náboženství bezplatně, a to v rozsahu deseti hodin týdně, samostatní duchovní správci museli bezplatně vyučovat osm hodin týdně. V případě duchovních s funkcí dozorců tato povinnost stanovena nebyla. Nad tuto výměru byli duchovní za výuku placeni částkou 10 Kč za hodinu.⁸⁸ Je tedy zřejmé, že po vydání zmíněné směrnice duchovní za výuku náboženství nebyli placeni vůbec. Jednalo se o jeden z nástrojů komunistického režimu sloužících k potlačování výuky náboženství a náboženství obecně.

Nešlo však o nástroj jediný. Dne 30. července 1971 totiž ministr kultury České socialistické republiky po dohodě s ministrem školství České socialistické republiky na základě § 5 zákona 218/1949 Sbírký – tedy jednoho z tzv. nových církevních zákonů – vydal směrnici pro výuku náboženství přihlášených žáků základních devítiletých škol. Jednalo se o směrnici č. j. 11822/1971-III, která nabyla účinnosti dne 1. září 1971. Na základě této směrnice byla výuka náboženství omezena na druhý až sedmý ročník základní devítileté školy. Další omezení představovala skutečnost, že přihlášku museli do 10. září příslušného školního roku podepsat oba rodiče. Výuka náboženství byla povolena pouze ve školách a dostala se tak pod zvýšenou kontrolu ze strany státu. Případné pokračování ve výuce náboženství na církevní půdě bylo, zejména v případě římskokatolické církve, velmi ostře sankcionováno, přičemž sankci obvykle představovalo – u jednotlivých duchovních – odebrání státního souhlasu k výkonu duchovenské činnosti. V případě některých menších nekatolických církví bylo pokračování výuky náboženství na církevní půdě fakticky – tedy

---

⁸⁸ HORÁK, Záboj. *Církev a české školství*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-7044-4, str. 156 – 157

v rozporu s danou legislativní normou – tolerováno. Výše zmíněná směrnice představovala charakteristický projev nastupující normalizace.⁸⁹

Podstatné, že československé komunistické moci se po celou dobu fungování jejího režimu nepodařilo dosáhnout zamýšleného odloučení československých katolíků od Apoštolského stolce a vytvoření národní církve, kterou by komunistický režim mohl lépe ovládat a manipulovat. Komunistické moci se však podařilo rozdělit římskokatolické duchovenstvo, a to primárně prostřednictvím vytvoření tzv. mírových hnutí. Ve skutečnosti se však jednalo de facto o kolaborantské organizace. Nejdříve se jednalo o Mírové hnutí katolického duchovenstva, které řídilo pod nátlakem svolávaná shromáždění těch duchovních, kteří působili se státním souhlasem. Toto hnutí se rozpadlo v roce 1968. Následně během období tzv. normalizace – konkrétně v roce 1971 – vzniklo Sdružení katolického duchovenstva *Pacem in terris*. Toto sdružení vytvořilo komunistickým režimem privilegovanou skupinu kněží uvnitř římskokatolické církve. Roku 1982 byla ze strany Apoštolského stolce zakázána účast kněží v politických organizacích, přičemž výslovně bylo zakázáno také sdružení *Pacem in terris*. Podstatná část československých kněží v tomto sdružení organizovaných papežovy výzvy uposlechla. Zbytek organizace pak zanikl dne 7. prosince 1989 v celkové atmosféře pádu československého komunistického režimu.⁹⁰

K problematice výše uvedených kolaborantských hnutí je nutné dodat následující. *Pacem in terris* neboli *Mír na zemi* je název encykliky papeže Jana XXIII z roku 1963, který se vyjadřoval k otázkám udržení míru ve světě. Tato encyklika dosáhla značné popularity, čehož propagandistickým způsobem zneužil komunistický režim v Československu. Celý název zmíněné kolaborantské organizace existující v letech 1971 až 1989 zněl Sdružení katolických duchovních *Pacem in terris*. Jednalo se o organizaci výběrovou. Někteří římskokatoličtí kněží do ní vstoupili z ryze kariéristických důvodů, ovšem jiní tak učinili na základě naivní, nicméně chybné představy, že pro církve v prostředí režimního útlaku zachrání alespoň něco. Velmi často však do této organizace kněží vstupovali v důsledku nátlaku či přímého vydírání ze strany orgánů komunistického režimu, orgány represivní nevyjímaje. Členové této organizace komunistickému režimu sloužili jako základna pro výběr náhradní struktury

---

⁸⁹ HORÁK, Zboj. *Církev a české školství*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-7044-4, str. 157

⁹⁰ TRETERA, Jiří Rajmund. *Konfesiční právo a církevní právo*. Praha: Nakladatelství Jan Krigl, 1997. ISBN 80-902045-2-X, str. 100 – 101

vedení římskokatolické církve v tehdejší Československu, a to zejména v případě kapitulních vikářů. Sdružení Pacem in terris mělo v podstatě monopol k vydávání nevelkého počtu katolických publikací. Po výše zmíněném zrušení tohoto sdružení ze strany římské Kongregace pro kleriky část členů ze sdružení Pacem in Terris skutečně vystoupila, nicméně druhá část se neodvážila vedené římskokatolické církve uposlechnout. Vše pak bylo ukončeno dne 7. prosince 1989.⁹¹

Během celého sledovaného období existence komunistického režimu v Československu byl pro vztah moci a církvi charakteristický následující přístup, plný pohrdání a znevažování, který odhalují v roce 1983 veřejně publikovaná slova jednoho z režimních ideologů: „Přestože oceňujeme úsilí těch duchovních státem povolených církví, kteří vedou věřící k tomu, aby se zapojili do úsilí o budování naší socialistické vlasti a do boje za mír a odzbrojení, a chápeme je jako příspěvek ke konsolidaci vztahů mezi státem a církvemi, nemůžeme v naší ideově výchovné práci přecházet nebezpečí, které vyplývá z náboženské ideologie a jejího působení na mládež a na pracující. Naše právní úprava vztahů mezi státem a církvemi vylučuje možnost politického působení církví proti socialistickému státu.“⁹² Komunistický ideolog právě citovanými slovy poukázal na podstatu církevního práva v letech 1948 až 1989. Hlavním úkolem církevního práva v tomto období bylo podřídit církev komunistickému režimu a v konečném důsledku pak napomáhat při likvidaci náboženského života v Československu a vymýcení víry v širokých vrstvách obyvatelstva.

S výše uvedeným pak koresponduje i konstatování Záboje Horáka, který v kontextu analýzy náboženské výchovy a výuky v Československu v letech 1948 až 1989 shrnuje „Oblast výuky náboženství patřila na konci komunistického režimu k jedné z těch oblastí působení církví, které byly tímto režimem mimořádně poznamenány. Tím, že komunisté snížili účast na výuce náboženství ve škole na nepatrné minimum, vytvořili předpoklad pro trvalé snižování počtu členů církví, neboť mladá generace vychovaná v té době postrádala informace o tom, oč církvím ve vyznávání náboženské víry vůbec jde. Tento proces byl

---

⁹¹ TRETERA, Jiří Rajmund. HORÁK, Záboj. *Slovník církevního práva*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-3614-3, str. 96

⁹² Citováno podle: JANDOUREK, Jan. *Vzestup a pád moderního ateismu*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-2981-7, str. 78

odstartován navzdory vnitřnímu oživení církevního života a evidentnímu vzrůstu účasti při bohoslužbách v průběhu osmdesátých let 20. století.⁹³

Již v rámci kapitoly věnované problematice církevního práva v období demokratického meziválečného Československa bylo předesláno, že na vcelku výrazném rozšíření ateismu v současné české společnosti se výrazným způsobem podílel nejen rozchod části českého národa s římskokatolickou církví a tedy nárůst počtu bezkonfesijních občanů v populaci, ale také československý komunistický režim, a to především svým intenzivním potlačováním všech církví – tedy nikoli jen římskokatolické církve – jejich podřízením státní a stranické kontrole, perzekvováním jak kleriků, tak i početných vrstev věřících a restrikcemi nejrůznějších projevů náboženského života a víry.

Na tomto místě je nutné doplnit, že československý komunistický režim byl v tomto ohledu – např. na rozdíl od komunistického režimu polského – bohužel relativně úspěšný. Je mimo jakoukoli pochybnost, že zhruba čtyři desetiletí potlačování církví a církevního života, čtyři desetiletí intenzivní indoktrinace obyvatelstva marxisticko - leninistickou ideologií – jejímž výrazným aspektem byl mimo jiné právě ateismus – čtyři desetiletí komunistické výchovy dětí a dospívajících v rámci školského systému se nemohlo negativně neprojevit na složení české populace z hlediska konfesijního. Již z období meziválečného Československa oslabené pozice římskokatolické církve byly dále erodovány pod vlivem režimního tlaku. Negativní roli v tomto ohledu sehrálo i zabavení de facto veškerého církevního majetku, v důsledku čehož se jednotliví představitelé hierarchií všech církví stali existenčně zcela závislými na československém státu a tedy na československém komunistickém režimu.

Deformující či v mnoha jednotlivých ohledech přímo devastující důsledky československého komunistického režimu na vztah české společnosti k církvím a k náboženské víře se však pravděpodobně neprojevil pouze dalším navýšením podílu bezkonfesijního a ateistického obyvatelstva České republiky – který je ve srovnání s evropským průměrem výrazně vyšší – ale pravděpodobně se podílel také na celkovém vztahu české společnosti k církvím, který je patrný ještě v současné době, tedy více než čtvrt století po pádu komunistického režimu. Na kvalitu tohoto vztahu lze usuzovat např. na

---

⁹³ HORÁK, Záboj. *Církev a české školství*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-7044-4, str. 161

základě názorů české veřejnosti na problematiku církevních restitucí. Značná část občanů České republiky totiž k této otázce zaujímá negativní stanovisko, což do jisté míry platí i pro vztah k církvím. Stále se tedy potýkáme s důsledky komunistického režimu.

7 CÍRKEVNÍ PRÁVO PO ROCE 1989

V rámci úvodu k této kapitole předložené práce je nutné nejdříve navázat na konstatování ze závěru předchozí kapitoly a podkapitoly ohledně negativního vlivu československého komunistického režimu na rozšíření – či spíše nerozšíření – víry v současné české společnosti.

Míru religiozity a místo náboženství v životech lidí v České republice zkoumá např. společnost STEM. Kromě přímé otázky na víru v Boha je zjišťováno i náboženské chování lidí, praktikování víry a vztah k církvím jako institucím. To, zda lidé věří či nevěří v Boha, bylo ve výzkumu z roku 2007 zjišťováno otázkou se škálou odpovědí „ano“ – „ne“ – „nevím“. V roce 2007 bylo zjištěno, že svou víru v Boha na této škále deklarovala více než čtvrtina obyvatel (28 %), naopak v Boha nevěřila přibližně polovina (48 %) lidí v České republice. Velmi zajímavý je přitom nerozhodný postoj k víře zjištěný u zhruba čtvrtiny občanů (24 %). Jak vyplývá z podrobnější analýzy empirického šetření STEM, spíše než nezájem o duchovní hodnoty a víru signalizuje zjištěná nerozhodnost jakýsi prostor mezi ateismem a jasně deklarovanou vírou. Při hodnocení, jaká část české společnosti věří v Boha, je proto správnější konstatování, že přibližně polovina obyvatel v Boha nevěří, než že pouze 28 % v Boha věří. V letech 1991 až 2007 přitom zůstávala česká společnost v otázce víry stále stejná a podíl lidí, kteří volí jednotlivé varianty, se příliš neměnil.⁹⁴

Český statistický úřad na základě reflexe výsledků sčítání lidu z roku 2011 a sčítání předcházejících udává, že vývoj struktury obyvatelstva České republiky podle náboženské víry od roku 1991 vykazoval trvalý pokles podílu věřících osob. Během dvaceti let (1991 až 2011) se jejich počet snížil na polovinu. V celkovém vyjádření se jednalo o pokles ze 4 523 734 věřících v roce 1991 až na 2 168 952 věřících v roce 2011. V desetiletí 2001 až 2011 byl ale úbytek počtu věřících ovlivněn také relativně vysokým počtem neuvedených odpovědí, což metodika sčítání lidu umožňovala. Kolísavý vývoj měl počet osob, které deklarovaly, že jsou bez víry či bez vyznání.⁹⁵ Je však nutné upozornit, že pokud je některý občan bez vyznání, ještě to nemusí znamenat, že je současně bez víry. Může se totiž jednat o věřícího člověka, který se pouze nehlásí k žádné konkrétní církvi nebo k žádnému

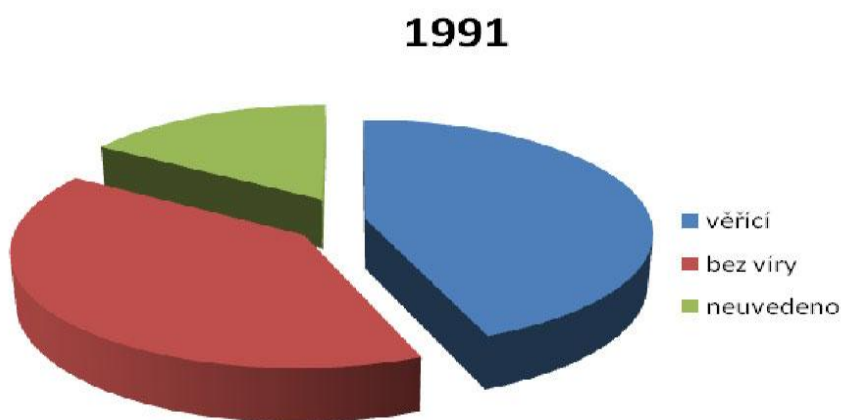
---

⁹⁴ STEM. *Víra v Boha a názory na církve v české společnosti*. (online) Praha: Středisko empirických výzkumů, 2007. Dostupné z WWW: <http://www.stem.cz/clanek/1262>. Citováno dne 17. 11. 2015.

⁹⁵ ŠKRABAL, Josef a kol. *Náboženská víra obyvatel podle výsledků sčítání lidu*. Praha: Český statistický úřad, 2014, str. 5

konkrétnímu náboženství. V tomto ohledu pravděpodobně máme co do činění s určitým metodologickým nedostatkem sčítání lidu. Na základě zmíněných sčítání lidu bylo rovněž zjištěno, že nepravidelný vývoj měl také počet osob, které svůj postoj k víře neuvedly. V desetiletí mezi sčítáními 2011 a 2001 byl právě růst počtu osob s neuvedenou odpovědí, ale také zvýšení jejich podílu na počtu obyvatel nejrychlejší. V roce 2001 svůj postoj k víře neuvedlo celkem 901 981 obyvatel České republiky a dalších 6 039 991 občanů uvedlo, že je bez víry nebo bez vyznání, zatímco v roce 2011 bylo zjištěno již 4 662 455 občanů, kteří nic neuvedli, a 3 604 095 občanů, kteří jsou bez víry či bez vyznání. Rozhodnutí neodpovědět na nepovinnou otázku ohledně víry se pak vcelku logicky promítlo také do poklesu absolutních počtů osob hlásících se k nejpočetnějším tradičním církvím. Do jaké míry se ale na poklesu podílely právě neuvedené odpovědi, však nelze z žádného jiného údaje přesněji kvantifikovat. I v roce 2011 platilo, že největšími církvemi zůstaly Církev římskokatolická (1,1 milionu osob), Českobratrská církev evangelická (52 tisíc) a Církev československá husitská (39 tisíc). Ovšem v roce 1991 se k těmto církvím v uvedeném pořadí hlásilo 4 021 385, 203 996 a 178 036 věřících.⁹⁶ Máme tedy co do činění se zásadním poklesem počtu věřících v populaci.

Struktura obyvatelstva České republiky podle deklarace víry v roce 1991:

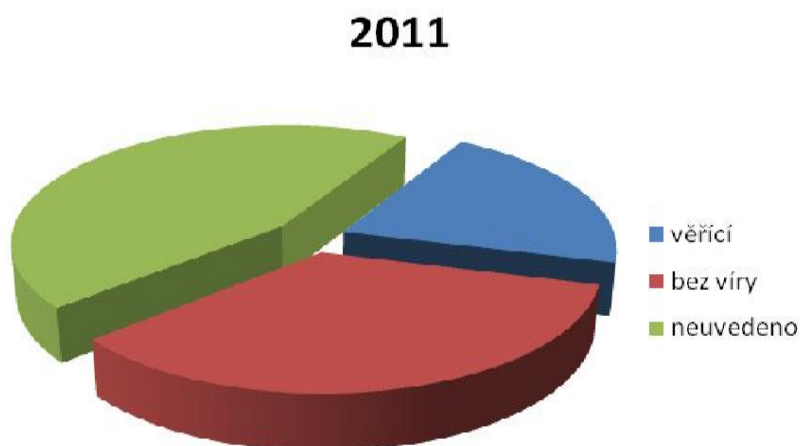

Zdroj: ŠKRABAL, Josef a kol. *Náboženská víra obyvatel podle výsledků sčítání lidu*. Praha: Český statistický úřad, 2014, str. 6

⁹⁶ ŠKRABAL, Josef a kol. *Náboženská víra obyvatel podle výsledků sčítání lidu*. Praha: Český statistický úřad, 2014, str. 5 – 6

Struktura obyvatelstva České republiky podle deklaráce víry v roce 2001:

Zdroj: ŠKRABAL, Josef a kol. *Náboženská víra obyvatel podle výsledků sčítání lidu*. Praha: Český statistický úřad, 2014, str. 6

Dominik Duka, který se zamýšlí nad historickým kontextem vztahu církve a státu v Evropě, konstatuje, že v období po druhé světové válce se ve vyspělých evropských zemích prosadil tzv. kooperační model, jehož filosofické základy spočívají v myšlence meziválečného francouzského autora Jacquesa Maritaina. Tento filosof poukazoval na nutnost autonomie mezi duchovní a světskou sférou ve společnosti. Kooperační model se tedy po roce 1945 prosadil ve většině vyspělých demokratických evropských zemí, ovšem s přihlédnutím k místním historickým podmínkám a politickým specifikům. Ze strany římskokatolické církve pak byl přijat na druhém vatikánském koncilu. Kooperační model zajišťuje nejen autonomii mezi duchovní a světskou sférou ve společnosti, nýbrž také rovnováhu uvnitř církve mezi duchovními a laiky, kdy v církevní správě působí ženy i muži s odborným vzděláním. Podle Dominika Duky lze tedy v tomto kontextu hovořit o jakési deklerikalizaci církve, což je podle něj způsobeno emancipací věřících na základě obecné i specifické – tedy teologické – vzdělanosti. V současné době se kooperační model rozvíjí také v České republice, kde

římskokatolická církev a případně i další církve mohly jeho zásady a principy plně rozvíjet po roce 1989.⁹⁷

V rámci úvodu k této pasáži předložené práce lze dále společně s Jiřím Rajmundem Treterou konstatovat, že jeden z charakteristických důsledků demokratického přerodu československého právního řádu, kterýžto proces byl nastartován od počátku roku 1990, představovala změna právního, ale také ovšem faktického postavení církví a náboženských společností na území celého tehdejšího Československa. Nechme však doslovně promluvit zmíněného autora: „Důsledkem demokratického přerodu československého právního řádu od začátku roku 1990 byla změna právního i faktického postavení církví a náboženských společností na celém území tehdejšího Československa. Skončila doba, kdy církve a náboženské společnosti byly institucemi potlačovanými a určenými k likvidaci; stala se z nich společenství občanů, jimž je přiznána rozsáhlá autonomie. Až do konce roku 1989 byly církve a náboženské společnosti významným střediskem odporu vůči totalitě a jeho početně nejsilnější oporou. Dnes se podílejí na rozvoji svobodné demokratické společnosti v České republice i na Slovensku. Církve a náboženské společnosti vstoupily do podmínek právního státu v naší zemi s předstihem v právní oblasti. Jejich vlastní právní systémy s tisíciletou nebo alespoň staletou tradicí a značným stupněm vnitřní vyspělosti mohou přispívat k prohlubování právního vědomí.“⁹⁸

Pro celé období po roce 1989 pak pro vztah státu a církví (a samozřejmě i náboženských společností) platí, že nejdříve krátce ještě během posledních let společného státu Čechů a Slováků a poté po celou dobu existence samostatné České republiky je podstata konfesního práva obsažena v Listině základních práv a svobod. Konkrétně se jedná o článek 15 zmíněné Listiny, který řeší problematiku svobody myšlení, svědomí a náboženského vyznání a dále pak o článek 16 Listiny základních práv a svobod, který zase deklaruje svobodu projevu náboženského vyznání, a to soukromě i veřejně, tedy např. bohoslužbou, vyučováním atd. Zásadní roli má také zákon č. 3/2002 Sbírky, o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností. Podstata konfesního práva je však dále obsažena

---

⁹⁷ DUKA, Dominik. *Církev a stát*. In: AZNAR, José María. BRODSKÝ, Jiří. (eds.) *Václavu Klausovi. Festschrift k významnému životnímu jubileu*. Praha: Nakladatelství Fragment, 2011. ISBN 978-80-253-1253-4, str. 55

⁹⁸ TRETERA, Jiří Rajmund. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Nakladatelství Jan Krigl, 1997. ISBN 80-902045-2-X, str. 5

i v některých mezinárodních smlouvách, které se staly součástí právního řádu České republiky. Svůj význam v tomto ohledu má především (Mezinárodní pakt o občanských a politických právech, Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod či Úmluva o právech dítěte. Do konfesního práva pak konečně patří i smlouva mezi Českou republikou a Apoštolským stolcem, která uzavřena byla v roce 2002.⁹⁹

7.1 Nová legislativa demokratického státu

V době pádu komunistického režimu na konci roku 1989 stály církve působící v Československu i celá společnost před novou historickou možností, jak napravit dlouhá desetiletí trvající negativní stav, který komunistická moc nastolila v oblasti života církvi a náboženského života. V období, které bezprostředně navazovalo po událostech listopadu 1989, byl vyvíjen tlak na zákonodárny sbor, aby promptně odstranil mimo jiné i takové negativní zásahy padnuvšího komunistického režimu do oblasti lidských práv, které postihovaly církve a věřící a zasahovaly do svobody vyznání a náboženské víry, a to včetně svobody hlásat a šířit víru, vyučovat náboženství a zajistit občanům právo výuky náboženství pro jejich děti. Na základě zákona č. 159/1989 Sbírky ze dne 13. prosince 1989 byly z trestního zákona č. 140/1961 Sbírky odstraněny skutkové podstaty těch trestných činů, které omezovaly náboženskou svobodu. Konkrétně se jednalo o § 101 zmíněného zákona, který postihoval tzv. zneužívání náboženské funkce, dále pak o § 178, který řešil problematiku maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi, a konečně o § 211 zákona č. 140/1961 Sbírky, který byl zaměřen na otázku porušování zákona o rodině.¹⁰⁰

Dále je nutné upozornit, že zákon č. 16/1990 Sbírky ze dne 23. ledna 1990 zrušil § 7 zákona č. 218/1949 Sbírky, o hospodářském zabezpečení církvi a náboženských společností státem, tedy jeden z tzv. nových církevních zákonů. Zmíněný paragraf tohoto zákona ustanovoval, že duchovní nebo kazatel smí svůj církevní úřad vykonávat pouze tehdy, když obdržel státní souhlas a pokud tento souhlas trvá. Na základě zákona č. 298/1990 Sbírky, který byl následujícího roku novelizován zákonem č. 338/1991 Sbírky, pak byly

---

⁹⁹ http://olesnice.katolik.cz/OLD/serialy/pravo/prehled_prava.php

¹⁰⁰ HORÁK, Zboj. *Církve a české školství*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-7044-4, str. 161 – 162

církevním řeholním řádům a kongregacím vráceny některé budovy, což umožnilo alespoň částečnou obnovu a budování řeholního života po čtyřicetileté násilné pauze. Méně však bylo učiněno přímých zásahů nutných k obnově svobody výuky náboženství.¹⁰¹ Této problematice však bude níže věnována speciální pasáž předložené práce.

Hospodářské zabezpečení církví ze státního rozpočtu bylo podle výše zmíněného zákona č. 16/1990 Sbírky ze dne 23. ledna 1990 zajišťováno až do konce roku 1990. Od samotného počátku roku 1991 pak došlo ke změně v tom smyslu, že finanční dotace na platy duchovních a částečně i na věcné náklady byly poskytovány státem přímo ústředím jednotlivých církví – v případě římsko-katolické církve byly poskytovány jednotlivým diecézím – nebo náboženským společnostem, a to primárně na základě vládního nařízení č. 578/1990 Sbírky. Velice důležitým zdrojem příjmů církví však zůstaly sbírky a dary. Dárci, ať se již jednalo fyzické či právnické osoby, mohou v tomto ohledu využívat výhody, která je stanovena na základě zákona č. 586/1992 Sbírky o daních z příjmů ve znění každoročně prováděných novelizací, a žádat o odečtení hodnoty těchto darů od daňového základu, a to v přesně stanoveném rozmezí. Od zdanění také byly osvobozeny výnosy kostelních sbírek, příjmy za církevní úkony a příspěvky členů registrovaných církví a náboženských společností.¹⁰²

Rovněž je nutné upozornit na další zákony o církvích vyhlášené v době po pádu komunistického režimu, tedy zákon č. 308/1991 Sbírky a zákon č. 3/2002 Sbírky, o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností. V následujícím textu budou tyto legislativní normy představeny.

Zákon č. 308/1991 Sbírky, o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností, obecně ustanovil, že každý občan Československa má právo svobodně projevat své náboženství nebo víru, a to sám, nebo společně s jinými lidmi, soukromě nebo veřejně, prostřednictvím bohoslužby, vyučování, náboženských úkonů nebo zachovávání obřadů. Každý občan také má právo změnit své náboženství nebo víru, anebo samozřejmě má právo být bez jakéhokoli náboženského vyznání. Každý Československa také na základě výše uvedené legislativní normy získal právo svobodně šířit svou náboženskou víru nebo své

---

¹⁰¹ HORÁK, Záboj. *Církev a české školství*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-7044-4, str. 161 – 162

¹⁰² TRETERA, Jiří Rajmund. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Nakladatelství Jan Krigl, 1997. ISBN 80-902045-2-X, str. 101

přesvědčení být bez vyznání. Na druhou stranu však nikdo nesměl být nucen vyznávat jakoukoli náboženskou víru nebo nucen být bez vyznání. Termínem „věřící“ tato legislativní norma mínila každého člověka, který vyznával náboženskou víru. Vyznávání náboženské víry nesmí být důvodem k omezení ústavou zaručených práv a svobod občanů, a to zejména v případě práva na vzdělání, volbu a výkon povolání a přístup k informacím. A konečně zmíněný zákon stanovil, že každý věřící má nezadatelné právo slavit svátky a obřady podle požadavků vlastní náboženské víry, ovšem musí tak činit pouze v souladu se všemi obecně závaznými právními předpisy.¹⁰³

Zákon č. 308/1991 Sbírky, o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností dále výslovně vyjmenoval práva věřících občanů, načež vymezil možnosti církví a náboženských společností.

V případě věřících se jednalo o tato práva:¹⁰⁴

Věřící v Československu po pádu komunistického režimu disponovali – a ovšem věřící v současné České republice stále disponují – právem sdružovat se a jednotlivé tyto církve a náboženské společnosti zakládat, a dále pak vstupovat do již existujících církví a náboženských společností a podílet se na jejich životě. Věřící tedy mimo jiné mohou: účastnit se jednotlivých a různých náboženských úkonů; účastnit se bohoslužeb nebo jiných obřadů pořádaných jejich či jinou církví či náboženskou společností; v náboženském duchu být vychováváni, popřípadě po splnění podmínek stanovených vnitřními předpisy církví nebo náboženských společností a obecně závaznými právními předpisy náboženství vyučovat; navazovat a udržovat náboženské styky, a to i z mezinárodního hlediska; vlastnit náboženskou literaturu v libovolném jazyce a za podmínek stanovených obecně závaznými právními předpisy tuto literaturu šířit; a konečně mají právo volit si duchovní nebo řeholní stav a rozhodovat se pro život v komunitách, řádech a podobných společenstvích.

Církve a náboženské společnosti pak na základě zákona č. 308/1991 Sbírky, o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností mohou

---

¹⁰³ Zákon č. 308/1991 Sbírky, o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností, § 1
– 3

¹⁰⁴ Zákon č. 308/1991 Sbírky, o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností, § 5

k plnění svého poslání realizovat zejména následující aktivity: svobodně určovat své náboženské učení a obřady; vydávat své vnitřní předpisy, ovšem mohou tak činit pouze tehdy, pokud nejsou v rozporu s obecně závaznými právními předpisy; poskytovat duchovní a hmotné služby; vyučovat náboženství; vyučovat a vychovávat své duchovní i laické pracovníky ve vlastních školách a jiných zařízeních, a to i na vysokých školách bohosloveckých a bohosloveckých fakultách, ovšem mohou tak činit pouze za podmínek stanovených obecně závaznými právními předpisy; dále pak církve a náboženské společnosti působící na našem území mohou organizovat, a to bez oznámení, svá shromáždění; rovněž mohou vlastnit movitý i nemovitý majetek a mít jiná majetková a nehmotná práva; zřizovat a provozovat různá účelová zařízení; provozovat tisk, nakladatelství, vydavatelství a tiskárny; zakládat a provozovat vlastní kulturní instituce a zařízení; zřizovat a provozovat vlastní zdravotnická zařízení a zařízení sociálních služeb a účastnit se na poskytování těchto služeb i ve státních zařízeních, ovšem i v tomto případě tak mohou činit pouze v souladu s obecně závaznými právními předpisy, aktuálně platnými v České republice; náboženské společnosti a církve ještě mohou vysílat své zástupce do zahraničí a naopak přijímat zástupce církví a náboženských společností ze zahraničí. Na tomto místě je nutné doplnit, že výkon všech výše uvedených činností a aktivit nesmí být v žádném případě v rozporu s Ústavou České republiky, nesmí nijak ohrožovat bezpečnost občanů a veřejný pořádek, zdraví a mravnost nebo práva a svobody druhých, ale ani nezávislost a územní celistvost státu.¹⁰⁵

Dále bude věnována pozornost zákonu č. 3/2002 Sbírky, o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností, který celkově upravuje problematiku postavení církví a náboženských společností v České republice, dále pak upravuje vedení veřejně přístupných seznamů registrovaných církví a náboženských společností, svazů církví a náboženských společností a právnických osob založených registrovanou církví a náboženskou společností a evidovaných podle tohoto zákona a konečně upravuje působnost Ministerstva kultury České republiky ve věcech církví a náboženských společností působících na území tohoto státu.¹⁰⁶

---

¹⁰⁵ Zákon č. 308/1991 Sbírky, o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností, § 6

¹⁰⁶ Zákon č. 3/2002 Sbírky, o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností, § 1

Ve vymezení svobody náboženského vyznání tento zákon zjevně navazuje na již výše zmíněnou starší legislativní normu, a to na zákon č. 308/1991 Sbírky, o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností. Otázce svobody náboženského vyznání je věnován § 2 zákona č. 3/2002 Sbírky, o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností, který stanoví především následující:¹⁰⁷

- Svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání je zaručena. Každý občan České republiky má právo svobodně projevat své náboženství nebo víru, a to buď sám nebo společně s jinými, soukromě nebo veřejně, ať již prostřednictvím bohoslužby, vyučování náboženství, specifickými náboženskými úkony nebo zachováváním obřadu. Každý má právo změnit své náboženství nebo víru anebo být bez žádného náboženského vyznání.
- Právo nezletilých dětí na svobodu náboženského vyznání nebo být bez vyznání je v České republice rovněž zcela zaručeno. Zákonní zástupci nezletilých dětí mohou výkon tohoto práva řídit či usměrňovat, a to hlavně způsobem odpovídajícím rozvíjejícím se schopnostem nezletilých dětí.
- Nikdo nesmí být nucen ke vstupu do církve a náboženské společnosti ani k vystoupení z ní, nikdo nesmí být nucen ani k účasti nebo neúčasti na náboženských úkonech či úkonech církve a náboženské společnosti.
- Každý občan České republiky má nezadatelné právo volit si podle svého uvážení duchovní nebo řeholní stav, nebo se rozhodovat se pro život v církevních komunitách, řádech a podobných společenstvích.
- Nikdo nesmí být omezen na svých občanských a lidských právech jen proto, že se hlásí k určité církvi a náboženské společnosti, že se účastní její činnosti nebo že ji podporuje, anebo je bez vyznání.

---

¹⁰⁷ Zákon č. 3/2002 Sbírky, o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností, § 2

7.2 Církevní autonomie

Článek 16 Listiny základních práv a svobod zaručuje církevní autonomii, což znamená, že církvím a náboženským společnostem poskytuje nezávislost na státu a ponechává jim samosprávu jejich záležitostí. Zmíněný článek stanoví:¹⁰⁸

- 1) Každý má právo svobodně projevovat své náboženství nebo víru buď sám nebo společně s jinými, soukromě nebo veřejně, bohoslužbou, vyučováním, náboženskými úkony nebo zachováváním obřadu.
- 2) Církev a náboženské společnosti spravují své záležitosti, zejména ustavují své orgány, ustanovují své duchovní a zřizují řeholní a jiné církevní instituce nezávisle na státních orgánech.
- 3) Zákon stanoví podmínky vyučování náboženství na státních školách.
- 4) Výkon těchto práv může být omezen zákonem pouze tehdy, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu veřejné bezpečnosti a pořádku, zdraví a mravnosti nebo práv a svobod druhých.

Ivo Pospíšil a kol. v této souvislosti ve své práci dodávají, že o církevní autonomii se někdy hovoří „... jako o právu na sebeurčení. Uvedené je především průsečíkem institucionálního principu oddělení státu a církví a konfesní neutrality státu a svobody náboženského vyznání v kolektivním (korporativním) aspektu. Výčet záležitostí spadajících pod rozsah církevní autonomie je v ... ustanovení (Listiny základních práv a svobod – pozn. aut.) toliko demonstrativní a zahrnuje například otázky věrouky, organizace, vnitřních předpisů, hospodaření, praktického zaměření a obsazování církevních úřadů, jakkoliv tyto aktivity nemusí být přímo náboženským projevem dle článku 16 odstavce 1 Listiny základních práv a svobod.“¹⁰⁹

Problematiku autonomie církví a náboženských společností pak řeší rovněž zákon č. 3/2002 Sbírky, o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností, který uvádí následující zvláštní práva církví a náboženských společností registrovaných v České republice. Registrovaná církev a náboženská společnost může za

---

¹⁰⁸ Listina základních práv a svobod, článek 16

¹⁰⁹ POSPÍŠIL, Ivo. LANGÁŠEK, Tomáš. ŠIMÍČEK, Vojtěch. WAGNEROVÁ, Eliška a kol. *Listina základních práv a svobod. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2012. ISBN 978-80-735-7750-6, str. 403

podmínek stanovených zmíněným zákonem k plnění svého poslání získat oprávnění k výkonu těchto práv:¹¹⁰

- Církev či náboženská společnost je oprávněna vyučovat náboženství na státních školách, a to na základě zvláštního právního předpisu;
- Církev či náboženská společnost má právo pověřit osoby vykonávající duchovenskou činnost k výkonu duchovenské služby v ozbrojených silách České republiky, v místech, kde se vykonává vazba, trest odnětí svobody, zabezpečovací detence, ochranné léčení a ochranná výchova;
- Církev či náboženská společnost má také právo konat obřady, při nichž jsou uzavírány církevní sňatky podle zvláštního právního předpisu;
- Má právo zřizovat církevní školy podle zvláštního právního předpisu;
- A konečně má církev či náboženská společnost právo zachovávat svoji povinnost mlčenlivosti duchovními v souvislosti s výkonem zpovědního tajemství nebo s výkonem práva obdobného zpovědnímu tajemství. Toto právo však platí pouze tehdy, je-li tato povinnost tradiční součástí učení církve a náboženské společnosti nejméně 50 let; tím není dotčena povinnost překazít trestný čin uložená zvláštním zákonem.

Povahou náboženské samosprávy a autonomie církví v České republice se již opakovaně zabýval Ústavní soud České republiky. Učinil tak mimo jiné např. v nálezu ze dne 31. srpna 2000, sp. zn. III. ÚS 136/2000, a zejména pak v nálezu ze dne 27. listopadu 2002, sp. zn. Pl. ÚS 6/02. V obou zmíněných rozhodnutích Ústavní soud České republiky zdůraznil, že Česká republika je založena na principu laického práva, které akceptuje náboženský pluralismus a toleranci. Náboženská svoboda, která znamená svobodu každého občana vyznávat své náboženství a víru, formuje uvnitř církví respektive jejich institucí tzv. forum internum, do kterého nepřísluší zasahovat žádným třetím osobám, zejména ne veřejné či státní moci. Zásada autonomie církví a náboženských společností tak nachází svůj specifický výraz v maximálním možném omezení zásahů státu do jejich činnosti s tím, že zejména vnitřní

---

¹¹⁰ Zákon č. 3/2002 Sbírky, o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností, § 2

záležitosti církví a náboženských společností principiálně nelze činit předmětem soudního přezkumu.¹¹¹

Na tomto místě je však nutné upozornit, jak ve své práci správně činí např. Ivo Pospíšil a kol., že vnitřní předpisy jednotlivých církví nejsou součástí českého právního řádu, a tudíž nepředstavují normotvornou konkurenci suverénnímu státu.¹¹² Mimo jiné i tuto skutečnost je nutné považovat za projev a legislativní ukotvení oddělení církve od státu.

Otázky spadající do církevní autonomie jsou tedy v České republice, jak již bylo ostatně výše uvedeno, zásadně vyloučeny ze soudního přezkumu. Soudy také neprovádějí výklad vnitřních církevních předpisů, tedy např. Kodexu kanonického práva římskokatolické církve, a to ani v případě, kdy existují vážné pochybnosti o kanonické platnosti či dovolenosti určitého právního úkonu. Ovšem na druhou stranu platí, jak správně upozorňují Ivo Pospíšil a kol., že rozhodnutí církevních orgánů nejsou vykonatelná soudní mocí. Toto pravidlo však neplatí v zákonem stanovených případech, tedy např. v případě uzavření církevního sňatku, souhlasu s označením mešního vína atd.¹¹³

Podobně ani v otázkách věrouky a zaujímání doktrinárních stanovisek stát nesmí do církevní autonomie zasahovat. Jedná se jak o případy, kdy by měl stát případně zájem na přijetí určité církevní doktríny – např. že církev má být chudá, jak se v České republice někdy ozývá v souvislosti s problematikou církevních restitucí – tak o případy, kdy by stát vykonával tlak na změnu učení církve, např. by usiloval o přeměnu obecné církve na tzv. národní církev atd. Do této sféry nesmí veřejná moc zasahovat ani na popud věřících, kteří by se případně dostali s určitou církví do sporu. Výrazem takového sporu by se např. mohla stát žaloba na neplatnost určitého náboženského úkonu atd. Veřejná moc se v takových případech musí omezit pouze na zjištění, že věřícímu, který s určitou skutečností nesouhlasí, nic nebrání

---

¹¹¹ DAVID, Ludvík. BÍLKOVÁ, Jana. PODIVÍNOVÁ, Martina. *Přehled judikatury. Soudní ochrana člena spolku, církve a politické strany*. Praha: Wolters Kluwer, 2011. ISBN 978-80-735-7715-5, str. 52 – 53

¹¹² POSPÍŠIL, Ivo. LANGÁŠEK, Tomáš. ŠIMÍČEK, Vojtěch. WAGNEROVÁ, Eliška a kol. *Listina základních práv a svobod. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2012. ISBN 978-80-735-7750-6, str. 407

¹¹³ POSPÍŠIL, Ivo. LANGÁŠEK, Tomáš. ŠIMÍČEK, Vojtěch. WAGNEROVÁ, Eliška a kol. *Listina základních práv a svobod. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2012. ISBN 978-80-735-7750-6, str. 404

v tom, aby z konkrétní církve vystoupil. Toto pravidlo se přitom týká nejen řadových věřících, ale také duchovních.¹¹⁴

Pavel Molek v této souvislosti reflektuje problematiku služebního poměru duchovních k jednotlivým církvím nebo náboženským společnostem a lakonicky upozorňuje, že „... pokud je určitý jednatel propuštěn z pracovního poměru k soukromoprávnímu zaměstnavateli, ochrání jej civilní soudy; pokud je propuštěn ze služebního poměru ke státu, ochrání jej správní soudy; pokud je však propuštěn ze služebního poměru k církvi nebo náboženské společnosti, neochrání jej žádné soudy. Tedy alespoň na tomto světě ...“¹¹⁵

Je sice nutné upozornit, že Pavel Molek ve svém názoru má plnou pravdu, ovšem lidé, kteří se nacházejí ve služebním poměru k církvi či náboženské společnosti, přece jen nejsou zcela bez právní ochrany, aniž by docházelo k narušení autonomie církví a náboženských společností. Nález Ústavního soudu České republiky ze dne 26. března 1997, sp. zn. I. ÚS 211/96 s odvoláním na výše zmíněný článek 16 Listiny základních práv a svobod sice opakuje, že obecné soudy nerozhodují o záležitostech služebního poměru duchovních k církvi, protože by tím došlo k nepřijatelnému zásahu do vnitřní autonomie církve a do její samostatné a nezávislé rozhodovací pravomoci, pokud by však šlo o mzdu či případně o jiné majetkové nároky duchovních, pak je podle Ústavního soudu třeba mít za to, že obecné soudy jsou na základě § 7 občanského soudního řádu povolány k tomu, aby rozhodovaly o věcech vyplývajících z občanskoprávních, pracovních a dalších vztahů.¹¹⁶

V takových případech totiž vystupuje do popředí soukromoprávní charakter církve jako právnické osoby, která funguje v prostředí právního řádu České republiky a má či nemá závazky vůči jiným fyzickým či právnickým osobám. Takový postup soudů nelze podle výše zmíněného nálezu Ústavního soudu České republiky považovat za

---

¹¹⁴ POSPÍŠIL, Ivo. LANGÁŠEK, Tomáš. ŠIMÍČEK, Vojtěch. WAGNEROVÁ, Eliška a kol. *Listina základních práv a svobod. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2012. ISBN 978-80-735-7750-6, str. 407

¹¹⁵ MOLEK, Pavel. *Právo na spravedlivý proces*. Praha: Wolters Kluwer, 2012. ISBN 978-80-735-7748-3, str. 88

¹¹⁶ KOCOUREK, Jiří. *Odměňování zaměstnanců ve veřejných službách a správě*. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2007. ISBN 978-80-7179-615-2, str. 122 – 123

zasahování do vnitřní autonomie církví a náboženských společností a jejich rozhodovacích pravomocí.¹¹⁷

7.3 Výuka náboženství na státních školách

V době pádu komunistického režimu na konci roku 1989 stály církve působící v Československu i celá společnost před novou historickou možností, jak napravit dlouhá desetiletí trvající negativní stav, který komunistická moc nastolila v oblasti výuky náboženství. V období, které bezprostředně navazovalo po událostech listopadu 1989, byl vyvíjen tlak na zákonodárny sbor, aby promptně odstranil mimo jiné i takové negativní zásahy padnuvšího komunistického režimu do oblasti lidských práv, které postihovaly církve a věřící a zasahovaly do svobody vyznání a náboženské víry, a to včetně svobody hlásat a šířit víru, vyučovat náboženství a zajistit občanům právo výuky náboženství pro jejich děti. Již výše však bylo konstatováno, že přímých zásahů nutných k obnově svobody výuky náboženství nebylo bezprostředně po listopadu 1989 učiněno mnoho.¹¹⁸

Výuku náboženství ve školách umožňuje církvím a náboženským společnostem v České republice v současné době zákon o náboženské svobodě, tedy zákon č. 3/2002 Sbírky, jehož § 7 stanoví, že církev může vyučovat náboženství na státních školách podle zvláštního právního předpisu. Tímto předpisem pak je zákon č. 561/2004 Sbírky neboli tzv. školský zákon. Tato legislativní norma uvádí: „V základních a středních školách zřizovaných státem, krajem, obcí nebo svazkem obcí se vyučuje náboženství jako nepovinný předmět, pokud se k předmětu náboženství uskutečňovanému danou církví nebo náboženskou společností přihlásí ve školním roce alespoň sedm žáků školy.“¹¹⁹

Ze školského zákona dále vyplývá, že pokud se náboženství v určité škole vyučuje jako nepovinný předmět, učitel náboženství musí od počátku roku 2015 splňovat kvalifikační

---

¹¹⁷ KOCOUREK, Jiří. *Odměňování zaměstnanců ve veřejných službách a správě*. Praha: Nakladatelství C. H. Beck, 2007. ISBN 978-80-7179-615-2, str. 122 – 123

¹¹⁸ HORÁK, Záboj. *Církve a české školství*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-7044-4, str. 161 – 162

¹¹⁹ Zákon č. 561/2004 Sbírky, § 15

předpoklady podle zákona č. 563/2004 Sbírky, tedy zákona o pedagogických pracovnících. Tímto předpokladem je vzdělání magisterského stupně v oblasti teologických věd, nebo v oblasti pedagogických věd zaměřené na přípravu učitelů náboženství nebo konečně vzdělání v oblasti pedagogických nebo společenských věd doplněné vzděláním pro přípravu učitelů náboženství. Za situace nesplnění kvalifikačních předpokladů je sice možné náboženství na konkrétní škole vyučovat, ovšem lze tak činit pouze formou nepovinného předmětu a za využití některé z výjimek stanovených na základě novely zákona 563/2004 Sbírky schválené Senátem Parlamentu České republiky dne 27. srpna 2014. Pokud z nejrůznějších důvodů nelze výuku náboženství na určité škole zajistit ani formou nepovinného předmětu, pak je možné vyučovat náboženství jako tzv. kroužek, a to na základě vyhlášky č. 74/2005 Sbírky, o zájmovém vzdělávání. Je však nutné upozornit, že zájmové vzdělávání se obvykle poskytuje za úplatu, což znamená, že rodiče za účast dětí v kroužku platí. Pokud však nelze zajistit žákům školy výuku náboženství ani formou nepovinného předmětu, ale ani formou zájmového kroužku, a přesto je z pastoračních a dalších důvodů dobré, aby výuka náboženství probíhala přímo v příslušné škole, pak je možné pojmout výuku náboženství jako vlastní činnost církve realizovanou v prostorách školy a přistoupit k pronájmu určité učebny. Je nutné doplnit, že aktuálně platná školská legislativa se na takové řešení v podstatě nevztahuje.¹²⁰

7.4 Církevní školství

Problematice církevního školství se věnuje článek 11 Smlouvy mezi Českou republikou a Svatým Stolicem o úpravě vzájemných vztahů. Na základě této mezistátní smlouvy římskokatolická církev získala právo, a to v duchu svého apoštolského poslání a vlastních vnitřních kanonických předpisů, zřizovat a také provozovat vlastní školy, předškolní a školská zařízení, které se tímto stávají součástí výchovně vzdělávací soustavy České republiky, ovšem za podmínky splnění náležitostí stanovených právním řádem České republiky. Vysoké školy, které jsou zřízené římskokatolickou církví, jsou rovněž oprávněny působit na území České

---

¹²⁰ http://brno.biskupstvi.cz/kc/soubory/Legislativa/Nabozenstvi_ve_skolach_2014.pdf

republiky, ovšem po naprosto nezbytném splnění podmínek stanovených aktuálně platným právním řádem České republiky.¹²¹

Následující ustanovení výše zmíněného článku 11 Smlouvy mezi Českou republikou a Svatým Stolicem o úpravě vzájemných vztahů upravují pouze postavení takových škol, a to včetně škol vysokých, předškolních a školských zařízení, které jsou, či se případně stanou součástí výchovně vzdělávací soustavy České republiky. Jedná se o tato ustanovení:¹²²

- Veškeré církevní školy, předškolní a školská zařízení poskytují zcela rovnocenné vzdělání a školské služby jako školy, předškolní a školská zařízení ostatních zřizovatelů, které jsou součástí výchovně vzdělávací soustavy České republiky. Postavení a financování církevních škol je primárně upraveno právním řádem České republiky. Církevní vysoké školy poskytují vysokoškolské vzdělání rovnocenné vysokoškolskému vzdělání poskytovanému českými veřejnými a státními vysokými školami.
- Doklady o vzdělání dosaženém v církevních školách a na církevních vysokých školách považují obě smluvní strany za zcela rovnocenné dokladům vydaným obdobnými školami a vysokými školami, které jsou součástí výchovně vzdělávací soustavy České republiky. Česká republika přitom uznává doklady o vysokoškolském vzdělání a akademické tituly a hodnosti přiznané v teologii a náboženských vědách zahraničními teologickými fakultami státními i církevními, jež jsou katolickou církví uznávány, za podmínek stanovených právním řádem České republiky.
- Činnost římskokatolických teologických fakult v České republice je upravena v souladu s právním řádem České republiky a vnitřními předpisy fakulty, které schvaluje akademický senát příslušné vysoké školy po předchozím schválení příslušnou církevní autoritou. Církevní akademičtí pracovníci vyučující na veřejných vysokých školách v České republice katolické náboženství musí mít souhlas příslušné církevní autority. Odejmutí tohoto souhlasu znamená ztrátu pověření příslušného církevního akademického pracovníka k vyučování římskokatolického náboženství.
- Česká republika umožní výuku římskokatolického náboženství ve školách, předškolních a školských zařízeních a účast dětí a mládeže na aktivitách v oblasti

---

¹²¹ Smlouva mezi Českou republikou a Svatým Stolicem o úpravě vzájemných vztahů, 2002, čl. 11

¹²² Smlouva mezi Českou republikou a Svatým Stolicem o úpravě vzájemných vztahů, 2002, čl. 11

využití volného času organizovaných katolickou církví, a to s primárním ohledem na svobodu svědomí, přesvědčení a zodpovědnost a zájem rodičů a jiných zákonných zástupců dětí. Tyto činnosti jsou prováděny za podmínek stanovených právním řádem České republiky a podle programů stanovených příslušnou autoritou katolické církve.

- Římskokatolická církev také zajišťuje výuku katolického náboženství v těch školách, předškolních a školských zařízeních, které jsou součástí výchovně vzdělávací soustavy České republiky, a to primárně prostřednictvím učitelů, kteří na základě své odborné a pedagogické způsobilosti budou pověřeni výukou římskokatolického náboženství dokumentem vydaným místním ordinářem. Jedná se o dokument *missio canonica*. Zrušení tohoto pověření má za důsledek ztrátu pověření příslušného učitele vyučovat katolické náboženství. V pracovněprávních vztazích budou pro učitele katolického náboženství platit stejné podmínky stanovené právním řádem České republiky jako pro ostatní učitele.
- Obsah a metodika vyučování římskokatolického náboženství musí být zcela v souladu s učením a zásadami římskokatolické církve. Konkrétní směrnice, programy a učebnice pro toto vyučování pak vyžadují předběžné schválení ze strany příslušné církevní autority.

7.5 Církevní nadace

Specifickou otázkou církevního práva představují církevní nadace. Ty jsou typickými představiteli nadační sféry a již po staletí sehrávaly – a samozřejmě stále sehrávají – v evropské společnosti velmi významnou úlohu. Církevní nadace se tradičně nacházejí na samotném pomezí světského a církevního práva, přičemž z historického hlediska to byly právě církevní nadace, které představovaly páteř nadačního sektoru v Evropě. Právní úpravy vyspělých evropských zemí ponechávají církevním nadacím možnost, aby si prostřednictvím vlastních předpisů upravovaly vnitřní poměry a pravidla pro vlastní činnost. Tak je tomu např. v německy mluvících zemích, ale také v Nizozemí atd. V České republice v současné době existují římskokatolické církevní a zbožné nadace (tedy samostatné zbožné nadace), které jsou zřízeny jako samostatné organizační jednotky církve v podobě církevních právnických osob. Jsou nadané samostatnou právní subjektivitou, přičemž podléhají regulaci univerzálního kanonického práva a evidenci ze strany Ministerstva kultury České republiky, a to v souladu

se zákonem č. 3/2002 Sbírky, o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností. Kateřina Ronovská v této souvislosti předpokládá, že právě popsany systém zůstane zachován i do budoucnosti.¹²³

7.6 Smlouva mezi českou republikou a svatým stolcem o úpravě vzájemných vztahů

Smlouva mezi Českou republikou na jedné straně a Svatým stolcem na straně druhé, tedy smlouvu o úpravě vzájemných vztahů těchto dvou subjektů, byla podepsána dne 25. července 2002, a to v 14.00 hodin. Podpisu smlouvy se za českou stranu účastnil tehdejší místopředseda vlády a ministr zahraničních věcí Cyril Svoboda a diplomatickým zástupcem Svatého stolce byl apoštolský nuncius v České republice arcibiskup Erwin Josef Ender. Místopředseda vlády a ministr zahraničních věcí České republiky Cyril Svoboda ve svém projevu, který pronesl při příležitosti podpisu smlouvy, uvedl, že je to poprvé v dějinách moderního československého a českého státu, kdy vztahy mezi římskokatolickou církví na jedné straně a českým (či československým) státem na straně druhé získávají pevný právní základ. Pokud smlouva projde úspěšně také schvalovacím procesem na půdě Parlamentu České republiky a pokud bude ratifikována prezidentem republiky, stane se tato smlouva právně závazným dokumentem. Pozitivní dopad by přitom tato smlouva – podle Cyrila Svobody – měla mít také na další církve a náboženské společnosti v České republice, protože standardy pro římsko-katolickou církev se tím pádem logicky přiznávají i ostatním církvím a náboženským společnostem. Ministr a místopředseda vlády Cyril Svoboda rovněž zdůraznil, že tato smlouva je v plném souladu s právním řádem České republiky, přičemž vyjádřil naději v pozitivní přístup parlamentu.¹²⁴

Ovšem právě naděje vyjádřená Cyrilem Svobodou ohledně úspěšné ratifikace na půdě Parlamentu České republiky se ukázala – a v roce 2015 se stále ukazuje – jako lichá. Vládou České republiky sice byla smlouva s Vatikánem schválena na její poslední schůzi před

---

¹²³ RONOVSÁ, Kateřina. *Nové české nadační právo v evropském srovnání*. Praha: Wolters Kluwer, 2012. ISBN 978-80-735-7971-5, str. 79 – 80

¹²⁴ <http://tisk.cirkev.cz/z-domova/proslovy-pri-podpisu-smlouvy-cr-vatikan/>

připravovanými volbami v roce 2002, načež byla podepsána a následně pak byla předložena Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky žádost o vyslovení souhlasu s její ratifikací. To však právě Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky odmítla. Od té doby pak de facto až do současnosti nedošlo v tomto ohledu k žádným dalším krokům, které by směřovaly k její ratifikaci. To však z hlediska mezinárodního práva neznámá, že by tato smlouva pro Českou republiku nebyla závazná. Smlouva je totiž podepsána a v souladu se zásadami mezinárodního práva mají smluvní strany v takovém případě – pokud ovšem neučiní jasné a veřejné prohlášení, že se necítí smlouvou býti vázány – povinnost zdržet se jakéhokoliv jednání, které by směřovalo proti smyslu a proti účelu podepsané smlouvy.¹²⁵

Jak již bylo výše zmíněno, Parlament České republiky odmítl Smlouvu mezi Českou republikou a Apoštolským stolcem o úpravě vzájemných vztahů, která měla upravovat také postavení římskokatolické církve v České republice. Český zákonodárny sbor tak učinil s odůvodněním, že tato smlouva je pro Českou republiku nevýhodná a že navíc narušuje rovnoprávnost církví. Česká republika je tak v současné době jednou z posledních zemí Evropy, která nemá své politické vztahy s Vatikánem upravené dohodou.¹²⁶

Smlouva mezi Českou republikou a Apoštolským stolcem o úpravě vzájemných vztahů je tedy stále neratifikovaná. Ovšem vzhledem k výše konstatovanému – tedy vzhledem k tomu, že tato smlouva je podepsána, přičemž v souladu se zásadami mezinárodního práva mají obě smluvní strany v takovém případě, ovšem pokud neučiní jasné prohlášení, že se necítí smlouvou býti vázány, povinnost zdržet se jakéhokoliv jednání, které by směřovalo proti smyslu a proti účelu smlouvy – lze stručně upozornit na základní body tohoto potenciálně významného aktu mezinárodního práva. Jedná se o tyto články:¹²⁷

- Článek 1: Česká republika a Svatý stolec uznávají vzájemně svou mezinárodně právní subjektivitu, navzájem se považují za zcela nezávislé a samostatné subjekty podle mezinárodního práva, přičemž se zavazují tuto subjektivitu navzájem, plně a bez jakýchkoli výjimek respektovat.

---

¹²⁵ <http://granosalis.cz/modules.php?name=News&file=print&sid=9431>

¹²⁶ <http://www.parlamentnilisty.cz/arena/monitor/Cesko-je-jediny-statem-s-katolickou-tradici-ktery-nema-smlouvu-s-Vatikánem-371902>

¹²⁷ <http://granosalis.cz/modules.php?name=News&file=print&sid=9431>

- Článek 2: Obě smluvní strany potvrzují diplomatické zastoupení České republiky u Svatého stolce na úrovni velvyslanectví a diplomatické zastoupení Svatého stolce v České republice na úrovni apoštolské nunciatury. Jedná se tedy o diplomatické zastoupení na nejvyšší úrovni.
- Článek 3: Církev římskokatolická a Církev řeckokatolická, které jsou obě v textu smlouvy dále označovány jen jako katolická církev, jsou v České republice právními osobami, a to primárně v souladu s vnitřními předpisy katolické církve a právním řádem České republiky. Svatý stolec se přitom zavázal, že zabezpečí shodu hranic římskokatolických diecézí a apoštolských administratur, stejně jako řeckokatolických eparchií a exarchátů existujících v České republice se státními hranicemi České republiky, aby v tomto ohledu nedošlo k narušení suverenity státu.
- Článek 4: Obě smluvní strany se shodují konstatování, že v České republice je plně respektována a zaručena náboženská svoboda všem občanům, a to primárně v souladu s ústavním pořádkem České republiky a mezinárodními smlouvami, kterými je Česká republika vázána.
- Článek 5: Svatý stolec bere na vědomí, že Česká republika je v souladu se svým ústavním pořádkem nekonfesním státem a není tedy vázána na žádné náboženské vyznání. Česká republika bere na vědomí, že se katolická církev ve své činnosti řídí vlastními zásadami, zvláště pak učením Druhého vatikánského koncilu o ekumenismu a náboženském dialogu.
- Článek 6: Česká republika na základě svého právního řádu zaručuje katolické církvi právo na to, aby svobodně vykonávala své apoštolské poslání, dále pak aby spravovala své záležitosti, zejména ustanovovala, měnila nebo rušila své orgány a své vnitřní struktury, a konečně aby volila, jmenovala a odvolávala své duchovní a další osoby přímo zapojené do pastorační činnosti, a to všechno v souladu se svými oprávněnými potřebami a podle svých předpisů, nezávisle na státních orgánech.
- Článek 7: Obě smluvní strany respektují, že žádný občan nemůže být nucen vykonávat vojenskou službu, pokud by výkon takové služby byl v rozporu s jeho svědomím nebo s jeho náboženským vyznáním.
- Článek 8: Smluvní strany uznávají, že hromadné sdělovací prostředky hrají důležitou roli při ochraně svobody myšlení a svědomí, jakož i svobody náboženského přesvědčení. Obě smluvní strany proto prohlašují, že jsou připraveny sdělovací prostředky v naplňování role i nadále podporovat.

- Článek 9: Katolická církev vykonává náboženské obřady, při kterých je uzavíráno manželství. Takto uzavřený sňatek, splňující současně všechny podmínky pro uzavření manželství stanovené právním řádem České republiky, má stejnou platnost i právní důsledky jako občanský sňatek.
- Článek 10: Katolická církev si zřizuje v souladu se svými vlastními předpisy specifické právnické osoby pro organizaci a vyznávání katolické víry a pro své působení, a to zejména v oblastech školství, zdravotnictví, sociální a charitativní péče. Takto zřízené právnické osoby církve se stávají právnickými osobami ve smyslu právního řádu České republiky po splnění podmínek tímto právním řádem stanovených. Česká republika zaručuje katolické církvi právo vyučovat a vychovávat své duchovní, řeholní a laické pracovníky ve vlastních školách a výchovných zařízeních.

8 OTÁZKA CÍRKEVNÍCH RESTITUCÍ

Restituce majetku církví a náboženských společností v České republice, tedy tzv. církevní restituce, byly realizovány na základě zákona č. 428/2012 Sbírky, tedy na základě zákon o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi a o změně některých zákonů (zákon o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi).

Tato legislativní norma započala svoji platnost dne 8. listopadu 2012. V textu § 1 tohoto zákona se uvádí, že „... tento zákon upravuje zmírnění některých majetkových křivd, které byly spáchány československým komunistickým režimem církvím a náboženským společnostem, které jsou ke dni nabytí účinnosti tohoto zákona státem registrovanými církvemi a náboženskými společnostmi podle jiného právního předpisu ... v období od 25. února 1948 do 1. ledna 1990 ... a vypořádání majetkových vztahů mezi státem a registrovanými církvemi a náboženskými společnostmi.“¹²⁸

Ministerstvo kultury České republiky na konci roku 2012 předložilo souhrn nejdůležitějších důvodů, proč bylo přijetí zákona o církevních restitucích nezbytné. Jedná se o následující důvody:¹²⁹

- Návrh zákona nenese riziko prolomení dosavadní neprolomitelné restituční hranice, stanovené na datum 25. února 1948: Zákon stanoví, že se napravují pouze křivdy spáchané v období od 25. února 1948 do 1. ledna 1990. Pro zvýšení jistoty bylo navíc do návrhu zákona včleněno výslovně ustanovení, že se nevydávají věci konfiskované na základě tzv. Benešových dekretů. Není pravda, že zařazení majetku, který podléhal revizi první pozemkové reformy na základě zákona č. 142/1947 Sbírky, prolamuje hranice 25. února 1948.
- Podstatou zákona není jednostranné a bezdůvodné zvýhodnění církví před všemi ostatními skupinami restituentů: Podstatou zákona je narovnání vztahů mezi státem a církvemi a náboženskými společnostmi a nastolení kvalitativně nových majetkových

---

¹²⁸ Zákon č. 428/2012 Sbírky o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi a o změně některých zákonů (zákon o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi), § 1

¹²⁹ <http://www.mkcr.cz/cz/zpravodajstvi/zpravy/deset-duvodu-proc-prijmout-zakon-o-cirkevnych-restitucich-138332/tmplid-228>

vztahů. Vydání části původního majetku představuje pouze jednu z částí narovnáání vztahů.

- Největším vlastníkem nemovitého majetku se po schválení zákona nestane cizí stát Vatikán: Zákon o církevních restitucích se týká církevních právnických osob celkem 17 církví, z nichž katolickou církev reprezentují Církev římskokatolická a Církev řeckokatolická. Zbýlých 15 církví nemá na Vatikán žádnou vazbu. U církví římskokatolické a řeckokatolické bude majetek vrácen pouze konkrétním církevním subjektům (tedy farnostem, biskupstvím, řádům, charitám atd.), nikoli Svatému stolci.
- Rozsah vydávaného majetku: Předpokládá se, že se církvím vydá přibližně 200 000 hektarů půdy naturálně a 61 000 hektarů se finančně nahradí. Ve srovnání s vrácením majetku podle zákonů z devadesátých let minulého století se však jedná o malé množství majetku.
- Finanční náhrady: Finanční náhrada (59 mld. Kč) představuje paušální náhradu za majetek, který nebude vydán. Jedná se o majetek, který dnes vlastní obce, kraje, soukromé fyzické a právnické osoby nebo státní subjekty mimo Pozemkový fond a Lesy České republiky.
- Stanovení výše finanční kompenzace: Byly použity tržní ceny, aby výsledné ocenění představovalo spravedlivou hodnotu majetku, který byl církvím v minulosti protiprávně odebrán, a se kterým v důsledku toho nemohly nakládat a mít z něj užitky.
- Církevní restituce zvýší zadluženost českého státu: Za nevydaný majetek bude církvím vyplacena náhrada ve výši 59 mld. Kč. Tato částka bude splácena po dobu třiceti let ve výši asi 2 miliardy ročně, což jsou necelé dvě tisíce státního rozpočtu. Tato částka představuje hodnotu církevního majetku, který po provedení církevních restitucí zůstane stávajícím držitelům bývalého církevního majetku. Ihned s platností zákona bude odblokováno 44 % historického církevního majetku (v hodnotě 59 mld. Kč), s nímž zejména obce budou moci nakládat ve prospěch svých území.
- Zákon o církevních restitucích změní politické poměry v zemi ve prospěch spíše konzervativních sil a přispěje ke změně charakteru českého státu tak, že ohrozí jeho stávající občanskou nekonfesní podstatu: Nelze někomu nevrátit majetek jen proto, že zastává jiné názory. Pokud jde o nekonfesní podstatu státu, pak opak je pravdou. Zákon nekonfesní charakter státu ještě více podpoří. Stát u 17 církví z 33 registrovaných církví hradil výdaje na jejich duchovní. Existovala tedy finanční

provázanost mezi státem a některými církvemi. Zákon o majetkovém vyrovnání tuto finanční provázanost odbourává. Církev a stát budou hospodářsky nezávislé subjekty.

- Dohled nad církevním majetkem: Listina základních práv a svobod stanoví, že stát se nesmí vázat na žádné náboženské vyznání a že církve jsou na státu nezávislé a spravují si své záležitosti nezávisle na státních orgánech. Proto není možné obnovit dohled na církevním majetkem.
- Zátěž pro budoucí generaci plynoucí ze zákona o církevních restitucích: Tento stát je nástupcem bývalého československého státu, který církevní majetek v rozporu se svými vlastními zákony zabíral.

Problematika církevních restitucí v České republice však i přes výše uvedené představuje do jisté míry diskutabilní záležitost. Tak např. bývalý prezident České republiky Václav Klaus ve zdůvodnění svého politického postoje k zákonu o majetkovém vyrovnání s církvemi a náboženskými společnostmi oficiálně konstatoval: „Zákon přes svůj název opouští koncepci zmírňování některých majetkových křivd, která byla základem veškerého našeho dosavadního přístupu k restitucím. Nastolení nároku na restituce bez výslovně formulovaného respektu k hranici roku 1948 vytváří precedens pro možné zpochybnění majetkových poměrů ustavených před tímto datem. Na mé pochybnosti, které jsem vyslovil v dopise předsedům koaličních stran v srpnu letošního roku, jsem od nich uspokojivou a přesvědčivou odpověď nedostal. Někteří neodpověděli vůbec ... Nad přijatým řešením neexistuje na politické scéně ani ve společnosti konsensus, ač jeho naplnění bude zavazovat i další vlády. Silou protlačený zákon, který odmítl Senát a jehož přijatou podobu podle průzkumů odmítá velká většina občanů, přispěje k další politické polarizaci ve společnosti. Obávám se, že bude v jeho důsledku ve společnosti poškozeno i samo postavení církví, které pokládám v současném, tradiční hodnoty nerespektujícím, světě za velmi důležité a nejsem v tom vůbec osamocen.“¹³⁰

---

¹³⁰ ČTK. *Dokument: Prezidentovo zdůvodnění rozhodnutí o církevních restitucích*. (online) České noviny. Zpravodajský server ČTK. 22. 11. 2012. ISSN 1213-5003. Dostupné z WWW: http://www.ceskenoviny.cz/domov/zpravy/dokument-prezidentovo-zduvodneni-rozhodnuti-o-cirkevnych-restitucich/869042&id_seznam. Citováno dne 09. 10. 2015.

ZÁVĚR

Cílem předložené diplomové práce bylo popsat, jak se právní aspekt vztahu státu a církvi měnil v jednotlivých historických etapách sledovaného období, které jsou vymezeny léty 1918 – 1939 – 1945 – 1948 – 1989 – 1993 – 2015. Dílčím cílem předložené práce pak bylo zjistit, jak se církevní právo měnilo – jak bylo deformováno – pod vlivem obou totalitních ideologií a režimů dvacátého století a jak bylo transformováno v souvislosti se společenskou demokratickou obnovou, započatou po listopadových událostech roku 1989.

Meziválečné Československo bylo vybudováno jako demokratický stát a jako demokratický stát také fungovalo po celou dobu své existence. Demokratický charakter meziválečného československého státu se samozřejmě projevil také v oblasti církevního práva. Československé právo za demokratické první republiky uvolnilo církve ze státního poručnictví. Poměry v tomto ohledu byly pro svobodu církvi mnohem příznivější než před rokem 1918. Pro vztah státu a církvi v meziválečném období a pro celou oblast církevního práva měla normativní a zásadní význam československá ústava z roku 1920. Tato ústavní listina totiž zajistila československým občanům svobodu svědomí a vyznání a také kodifikovala rovnoprávnost všech náboženských vyznání před zákonem.

Během okupace a v letech druhé světové války byly církve jedinými vnitřně svobodnými institucemi v Českých zemích. Současně byly církve na území Protektorátu Čechy a Morava de facto jedinými legálními institucemi, kterým byla ze strany nacistické okupační moci ponechána alespoň jistá omezená míra autonomie. Přesto však bylo mimo jakoukoli pochybnost, že nacistický režim byl protikřesťanského a specificky pak protikatolického zaměření. Tento aspekt charakteru nacistického režimu byl primárně dán principiálním rozporem mezi křesťanskými ideály humanity, bratrství a rovnosti všech lidí na jedné straně a nacistou kvazi-teorií biologického rasismu.

Pro vývoj církevního práva v krátkém období mezi květnem 1945 a únorem 1948 bylo zásadní, že v rámci osvobozeného Československa nedošlo k obnovení demokracie v té míře, která byla charakteristická pro meziválečné období. V rámci politického systému osvobozeného Československa nedošlo pouze k podlomení demokracie, ale současně také ke značnému oslabení společenského vlivu římskokatolické církve

Zásadním zlomem v náboženské situaci a ve vztahu české společnosti vůči církvím se pak stal únor 1948. Komunistický režim sice zpočátku licoměrně deklaroval, že bude respektovat svobodu svědomí a náboženského vyznání, ve skutečnosti však únorem roku 1948 byl v Československu nastolen režim, jehož vztah ke křesťanství a především k římskokatolické církvi byl v zásadě nepřátelský. To se projevilo také v legislativní oblasti, a to v podobě tzv. nových církevních zákonů. Je však nutné zopakovat, že komunistický režim nepotlačoval náboženskou svobodu a neomezoval život církví a náboženských společností pouze na základě přijatých zákonů, nýbrž i mimo rámec zákonů. Tato skutečnost ukazuje, že československý komunistický režim byl nejen nelegitimní, ale navíc se v celé řadě případů choval nelegálním způsobem.

Po pádu komunistického režimu stály církve působící v Československu i celá společnost před novou historickou možností, jak napravit dlouhá desetiletí trvající negativní stav, který komunistická moc nastolila v oblasti života církví a náboženského života. Zákonodárny sbor odstranil negativní zásahy bývalého režimu do oblasti lidských práv, které postihovaly církve a věřící a zasahovaly do svobody vyznání a náboženské víry, a to včetně svobody hlásat a šířit víru, vyučovat náboženství a zajistit občanům právo výuky náboženství pro jejich děti. Byly odstraněny skutkové podstaty těch trestných činů, které omezovaly náboženskou svobodu. Legislativně bylo stanoveno, že každý občan má právo svobodně projevovat své náboženství nebo víru, má právo změnit své náboženství nebo víru, anebo samozřejmě má právo být bez jakéhokoli náboženského vyznání. Na druhou stranu však nikdo nesmí být nucen vyznávat jakoukoli náboženskou víru nebo nucen být bez vyznání. Lze konstatovat, že poměry v České republice se v tomto ohledu nijak nevymykají poměrům v jiných vyspělých demokraciích.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Seznam použitých českých zdrojů

AZNAR, José, Maríá, BRODSKÝ, Jiří, 2011. *Václavu Klausovi k významnému životnímu jubileu*. Praha: Nakladatelství Fragment. ISBN 978-80-253-1253-4.

BALÍK, Stanislav, HANUŠ, Jiří, 2007. *Katolická církev v Československu v letech 1945 – 1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 978-80-7325-130-7.

BUREŠ, Jan, CHARVÁT, Jakub, JUST, Petr, ŠTEFEK, Martin, 2012 *Česká demokracie po roce 1989. Institucionální základy českého politického systému*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-4283-0.

DAVID, Ludvík, BÍLKOVÁ, Jana, PODIVÍNOVÁ, Martina, 2011. *Přehled judikatury. Soudní ochrana člena spolku, církve a politické strany*. Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-735-7715-5.

DINUŠ, Peter, 2004. *Českobratrská církev evangelická v agenturním rozpracování StB*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu. ISBN 978-80-86621-08-1.

FIALA, Petr, 2008. *Český politický katolicismus 1848 – 2005*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 978-80-7325-155-0.

HAMPLOVÁ, Dana, 2013. *Náboženství v české společnosti na prahu 3. tisíciletí*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-2244-6.

HANUŠ, Jiří, 2005. *Tradice českého katolicismu ve 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 80-7325-036-5.

HORÁK, Záboj, 2011. *Církve a české školství*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-7044-4.

HRDINA, Ignác, Antonín, 2006. *Texty ke studiu konfesního práva I. Evropa a USA*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1095-7.

JANDOUREK, Jan, 2010. *Vzestup a pád moderního ateismu*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-2981-7.

KAPLAN, Karel, 1991. *Československo v letech 1948 – 1953. 2. část. Zakladatelské období komunistického režimu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. ISBN 80-04-25700-3.

KAPLAN, Karel, 2005. *Kronika komunistického Československa. Doba tání 1953 – 1956*. Brno: Barrister & Principal. ISBN 80-86598-98-5.

KAPLAN, Karel, 1993. *Stát a církev v Československu v letech 1948 – 1953*. Brno: Doplněk. ISBN 80-04-25700-3.

KOCOUREK, Jiří, 2007. *Odměňování zaměstnanců ve veřejných službách a správě*. Praha: Nakladatelství C. H. Beck. ISBN 978-80-7179-615-2.

KOUKOLÍK, František, 2015. *Češi. Proč jsme, kdo jsme – a jak dál?* Praha: Galén. ISBN 978-80-7492-129-2.

KUKLÍK, Jan, 2001. *Konfiskace, pozemkové reformy a vyvlastnění v československých dějinách 20. století*. Praha: Auditorium. ISBN 978-80-87284-25-4.

KUKLÍK, Jan, NĚMEČEK, Jan, 2013. *Od národního státu ke státu národnosti? Národnostní statut a snahy o řešení menšinové otázky v Československu v roce 1938*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-2377-1.

KUKLÍK, Jan, 2013. *Znárodněné Československo*. Praha: Auditorium. ISBN 978-80-8728-412-4.

MENCL, Vojtěch, HÁJEK, Miloš, OTÁHAL, Milan, KADLECOVÁ, Erika, 1990. *Křižovatky 20. století. Světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Praha: Naše vojsko. ISBN 80-206-0180-5.

MLČOCH, Lubomír, 2014. *Ekonomie rodiny v proměnách času, institucí a hodnot*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-2323-8.

MOLEK, Pavel, 2012. *Právo na spravedlivý proces*. Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-735-7748-3.

NEŠPOR, Zdeněk, VÁCLAVÍK, David, 2008. *Příručka sociologie náboženství*. Praha: Sociologické nakladatelství. ISBN 978-80-864-2992-2.

NOVÝ, Ivan, SURYNEK, Alois, 2006. *Sociologie pro ekonomy a manažery*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-1705-0.

POSPÍŠIL, Ivo, LANGÁŠEK, Tomáš, ŠIMÍČEK, Vojtěch, WAGNEROVÁ, Eliška, 2012. *Listina základních práv a svobod. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-735-7750-6.

ROKOSKÝ, Jaroslav, 2001. *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů. ISBN 978-80-87211-47-2.

RONOVSKÁ, Kateřina, 2012. *Nové české nadační právo v evropském srovnání*. Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-735-7971-5.

ŠKRABAL, Josef, 2014. *Náboženská víra obyvatel podle výsledků sčítání lidu*. Praha: Český statistický úřad. ISBN neuvedeno.

TRETERA, Jiří, Raimund, 1997. *Konfesní právo a církevní právo*. Praha: Nakladatelství Jan Krigl. ISBN 80-902045-2-X.

TRETERA, Jiří, 2011. *Záboj. Slovník církevního práva*. Praha: Grada Publishing, ISBN 978-80-247-3614-3.

VAŠKO, Václav, 2007. *Dům na skále II. Církev bojující. 1950 – květen 1960*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. ISBN 978-80-7192-892-8.

VAŠKO, Václav, 1990. *Neumlčená. Kronika katolické církve v Československu po druhé světové válce II*. Praha: Zvon. ISBN 80-7113-035-4.

VÁCLAVÍK, David, 2010. *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada Publishing. ISBN 978-80-247-2468-3.

VEČEŘA, Miloš, 2011. *Teorie práva v příkladech*. Praha: Wolters Kluwer. ISBN 978-80-735-7551-9.

VODIČKOVÁ, Stanislava, 2009. *Uzavírám vás do svého srdce. Životopis Josefa kardinála Berana*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. ISBN 978-80-7325-189-5.

Seznam použitých internetových zdrojů

ČTK: *Prezidentovo zdůvodnění rozhodnutí o církevních restitucích*, 2012 [online] Český zpravodajský server. [cit. 9.10.2015]. Dostupné z WWW: http://www.ceskenoviny.cz/domov/zpravy/dokument-prezidentovo-zduvodneni-rozhodnuti-o-cirkevnych-restitucich/869042&id_seznam.

STEM: *Víra v Boha a názory na církve v české společnosti*, 2007 [online] Středisko empirických výzkumů. [cit. 17.11.2015]. Dostupné z WWW: <http://www.stem.cz/clanek/1262>.

TRETERA, Jiří, 2013. *Konfesní právo – Tézese k přednáškám 2013/2014*. [online] Karlova universita [cit. 20.10.2015]. Dostupné z WWW: <http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/sml-cr-v.htm>.

SEZNAM ZKRATEK

Č	– Číslo
Č. j.	– Číslo jednací
Ha	– Hektar
ISBN	– Mezinárodní standardní číslo knihy
Kč	– Koruna Československá
KSČ	– Komunistická strana Československa
Mld.	– Miliarda
Sb	– Sbírký zákona
StB	– Státní bezpečnost
Str.	– Strana
Tzv.	– Tak zvaně
ÚV	– Ústřední výbor
WWW	– Word Wide Web
YMCA	– Young Men Christian Association
Z.Ř.	– Zákoník říšský

SEZNAM GRAFŮ

Seznam grafů

Graf 1: Struktura obyvatelstva České republiky podle deklaráce víry v roce 1991 **Chyba!**
Záložka není definována.6

Graf 2: Struktura obyvatelstva České republiky podle deklaráce víry v roce 2001 **Chyba!**
Záložka není definována.57

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE:

Jméno autora: Laura Hannah Vyoralová

Obor: 6202T087- Evropská hospodářskosprávní studia (Mgr.EHS)

Forma studia: Kombinované studium

Název práce: Církevní právo- historie a současnost

Rok: 2016

Počet stran textu bez příloh:¹³¹ 72

Celkový počet stran příloh:¹³² 0

Počet titulů českých použitých zdrojů: 35

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 0

Počet internetových zdrojů: 3

Vedoucí práce: ThDr. et PhDr. Mezuláník Radek Ph.D.

---

¹³¹ zahrnuje počet stran od úvodu po závěr práce (seznamy použitých zdrojů již nepočítáme)

¹³² zahrnuje celkový počet jednotlivých stran příloh